

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Õiguse instituut

Janno Reinkort

LAIENDATUD KONFISKEERIMISE PÕHISEADUSPÄRASUS

Magistritöö

Juhendaja: Vahur Verte, MA

Kaasjuhendaja: Kristi Joamets, PhD

Tallinn 2017

Deklareerin, et käesolev magistritöö,
mis on minu iseseisva töö tulemus, on
esitatud Tallinna Tehnikaülikooli
magistrikraadi taotlemiseks ja selle
alusel ei ole varem taotletud akadeemilist
kraadi.

Üliõpilane Janno Reinkort

“ “ 2017

Töö vastab kehtivatele nõuetele

Juhendaja Vahur Verte, MA

“ “ 2017

Kaasjuhendaja Kristi Joamets, PhD

“ “ 2017

Kaitsmisele lubatud “ “ 2017

Õiguse instituudi magistritööde kaitsmiskomisjoni esimees

Sisukord

Lühendid	3
Sissejuhatus.....	4
1. Vara laiendatud konfiskeerimise koht karistusõiguses	8
1.1. Vara laiendatud konfiskeerimise olemus ja eesmärk	11
1.2. Vara arestimine laiendatud konfiskeerimise tagamiseks.....	17
1.2.1. Vara arestimine lubatavuse eeldused.....	18
1.2.1.1. Põhjendatud kuriteokahtluse tuvastamise kohustus.....	19
1.2.1.2. Vara arestimise aluste tuvastamise kohustus.....	20
1.2.1.3. Proportsionaalsuse ehk ületagamise keeld	21
1.3. Laiendatud konfiskeerimise kollisioon põhiõigustega.....	22
1.3.1. Omandipõhiõiguse riive määratlemine KarS §-s 83 ²	24
1.3.2. Süütuse presumptsiooni riive määratlemine KarS §-s 83 ²	27
2. Laiendatud konfiskeerimise vastavus omandipõhiõigusele	30
2.1. Omandipõhiõiguse kaitseala	30
2.2. Riive põhiseaduslik õigustamine.....	32
2.2.1. Riive formaalne põhiseaduspärasus	33
2.2.2. Riive materiaalne põhiseaduspärasus	34
2.2.2.1. Omandipõhiõiguse riive legitiimne eesmärk.....	34
2.2.2.2. Omandipõhiõiguse riive proportsionaalsuse kontroll.....	35
3. Laiendatud konfiskeerimise vastavus süütuse presumptsioonile	47
3.1. Süütuse presumptsiooni kaitseala	50
3.2. Riive põhiseaduslik õigustamine.....	52
3.2.1. Riive materiaalne põhiseaduspärasus	53
3.2.1.1. Süütuse presumptsiooni riive legitiimne eesmärk.....	55
3.2.1.2. Süütuse presumptsiooni riive proportsionaalsuse kontroll.....	55
3.3. Autori ettepanekud põhiõiguste paremaks tagamiseks.....	60
Kokkuvõte	62
Summary	65
Kasutatud allikate loetelu.....	68

Lühendid

RKÜK – Riigikohtu üldkogu

RKKK – Riigikohtu kriminaalkolleegium

RKPJK – Riigikohtu põhiseadusliku järelevalve kolleegium

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EIÕK – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon

KarS – karistusseadustik

KrMS – kriminaalmenetluse seadustik

AÕS – asjaõigusseadus

PS – Eesti Vabariigi põhiseadus

m – määrus

o – otsus

Sissejuhatus

Eesti Vabariigi põhiseaduse¹ (PS) § 3 lg 1 esimese lause kohaselt teostatakse riigivõimu üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Nimetatud lause õigusjärelm on seotus põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seadustega. Põhiseadus on demokraatlikus (vaba)riigis loodud ja määratud võimu piirama ning aitama inimestel võimu ja riigiaparaati kontrollida.² Põhimõtte adressaadiks on kõigi kolme võimu organid ühtviisi.³

PS preambuli neljanda lõigu kohaselt on riigi esmane ülesanne muuhulgas sisemise rahu ning julgeoleku kaitsmine ühiskonnas. Sellest tuleneb riigi kohustus kaitsta ühiskonda kuritegevuse eest, moodustades selleks vajalikke institutsioone, kes lisaks õigusrikkumistele peavad ühiskonnas looma ka tingimused õigusrikkumiste vältimiseks.⁴

Riigis rahu tagamiseks ühe meetmena on seadusandja vastu võtnud karistusseadustiku¹ (KarS)⁵, mis sisaldab ammendavat loetelu Eesti Vabariigis kuriteoks peetavatest õigusrikkumistest ning nende toimepanemise õigusjärelmitest, milledeks on nii karistused kui ka muud mõjutusvahendid. KarS-is sätestatud mõjutusvahendite näol on tegemist materiaaõiguslike sanktsioonidega.⁶

Muu mõjutusvahendina on KarS §-ga 83² sätestatud laiendatud konfiskeerimise instituut, mille kohaselt mõistes isiku süüdi kuriteos, võib kohus seadustikus sätestatud juhtudel konfiskeerida osa kuriteo toimepanija varast või kogu vara, kui see kuulub otsuse tegemise ajal toimepanijale ja kui kuriteo olemus, erinevus isiku legaalse tulu ja varalise seisundi, kulude või elatustaseme vahel või muu põhjus annab aluse eeldada, et isik on saanud vara kuriteo toimepanemise tulemusena või sellise vara arvel (edaspidi kuriteoga saadud vara). Konfiskeerimist ei kohaldata varale, mille suhtes isik tõendab, et tegemist ei ole kuriteoga saadud varaga.

Laiendatud konfiskeerimise sisuks on ümberpööratud tõendamiskoormis, mille kohaselt kahtlustatav või süüdistatav on kohustatud tõendama tema omandis oleva vara soetamist legaalsete vahendite arvel, vastasel korral saab riik tugineda eeldusele, et menetluses tuvastatud

¹ Eesti Vabariigi põhiseadus. RT I, 15.05.2015, 2.

² Maruste, R. Põhiseadus ja selle järelevalve. Tallinn, Juura, Õigusteabe AS 1997, lk 65.

³ Truuväli, E.-J., Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 2. väljaanne, Kirjastus Juura, Tallinn 2008, § 3, p 2.2, lk 51.

⁴ Preambula, p 14. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/preambul/ (20.04.2017).

⁵ Karistusseadustik¹. RT I, 31.12.2016, 14.

⁶ Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn, Juura 2007, lk 173.

vara on isik soetanud varasemate kuritegudega teenitud tulu eest ning see on aluseks isiku vara pööramiseks riigi omandisse.

Laiendatud konfiskeerimine täidab eelkõige üldpreventiivset eesmärki, mille põhiidee seisneb selles, et kuritegu ei tohi ära tasuda ning taastada tuleb *status quo ante*.⁷ Nimetatud säte on eelkõige suunatud võitluseks organiseeritud kuritegevuse vastu, kuna selle organiseerituse ja rahvusvahelise mõõtmega tõttu ei ole võimalik vara alati seostada konkreetse kuriteoga.

Selle konfiskeerimisliigi puhul on märgitud, et kuigi laiendatud konfiskeerimise aluseks ei pea olema konkreetselt kohtu poolt tuvastatud tegu, peab kohtunik olema jõudnud kõiki tõendeid hinnates kindlale veendumusele, et kohtualune on tõepoolest saanud tulu õigusvastastest tegudest.⁸

Kuivõrd nimetatud sätte kohaselt ei pea riik tuvastama vara vahetut seost kuritegudega või kuriteo eeldamise tõttu isegi kuritegu ennast, siis laiendatud konfiskeerimise instituut paratamatult riivab selliseid põhiseaduslikke garantiisid nagu süütuse presumpatsioon ja omandipuutumatus. Eelkõige tuleb siin kõne alla kuni kohtulahendini süütuse eeldamine, enda mittesüüstamise õigus koos vaikimisõigusega ning omandi vaba käsutamise õigus.

Kuna põhiseadusest tulenevaid õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning need piirangud peavad ühiskonnas olema vajalikud, siis käesoleva töö autor valis nimetatud teema sooviga leida vastuse küsimusele, kas selliste oluliste põhiõiguste riivel on ka põhiseadusele vastav alus ja õigustus. Tööga soovib autor osundada tähelepanu laiendatud konfiskeerimisest johtuvatele võimalikele õiguslikele probleemidele ning sellest tulenevalt vajadusel teha ettepanekuid olukorra parandamiseks.

Käesoleva magistr töö eesmärk on hinnata, kas laiendatud konfiskeerimise instituut sellisel kujul nagu see karistusseadustikus sätestatud on, vastab põhiseadusele. Selleks autor analüüsis konfiskeerimise aluste kohaldamist kohtupraktikas, siseriiklikke ja rahvusvahelisi õigusakte ning õigusprintsipe ja põhiväärtusi sisaldavat erialast kirjandust.

Töö kirjutamisel lähtub autor hüpoteetilisest seisukohast, et **vara laiendatud konfiskeerimine on vastuolus omandipõhiõiguse ja süütuse presumpatsiooniga**, kuna laiendatud

⁷ Stessens, G. Money Laundering. A New International Law Inforcement Model. Cambridge University Press 2000, lk 51.

⁸ Sootak (2007), *supra* nota 6, lk 173, viidatud Gropp'is (Gropp, W. § 15 vnr 40-42; StGB-Schönke/Schröder, § 73d vnr 2).

konfiskeerimine võimaldab isiku vara äravõtmist ilma, et oleks tuvastatud vahetu seos kuriteo ja vara vahel, sellega stigmatiseeritakse isik korduvkurjategijaks ning tõendamiskoormise ümberpööramine riivab isiku õigust vaikida (*nemo tenetur se ipsum accusare*).

Magistritöö koosneb kolmest peatükist, mis on jaotatud alapeatükkideks vastavalt käsitletavale teemale.

Töö esimeses peatükis käsitleb autor vara laiendatud konfiskeerimise instituudi kohta karistusõiguses ning selle olemust ja eesmärgi, toob välja karistuse ja mittekaristuslike mõjutusvahendite erinevused ja sarnasused ning määratleb, milles seisneb omandipõhiõiguse ja süütuse presumptsiooni riive laiendatud konfiskeerimise kohaldamisel. Samuti annab autor ülevaate laiendatud konfiskeerimise tagamiseks rakendatava vara arestimise lubatavuse alustest. Nimelt vara arestimine on sageli laiendatud konfiskeerimisele eelnev toiming tagamaks konfiskeeritava vara säilimine, kuid ka selles menetlusetapis tuleb kohtul hinnata toimingu lubatavust ja selle vastavust põhiseaduses kehtestatud piirangutele.

Töö teises ja kolmandas peatükis töö autor kontrollib laiendatud konfiskeerimise põhiseaduspärasust vastavalt põhiseaduses sätestatud kontrolliskeemile. Esmalt autor tuvastab põhiõiguse kaitseala, seejärel analüüsib riive formaalset ja materiaalselt põhiseaduspärasust, mille tulemusel annab hinnangu, kas hetkel kehtiv laiendatud konfiskeerimise institut vastab põhiseaduse nõuetele. Samuti toob autor välja peamised laiendatud konfiskeerimisest johtuvad põhiõiguslikud probleemid ning teeb ettepanekud võimalike riivete vältimiseks.

Käesolev magistritöö on empiiriline kvalitatiivne uurimistöö, kuid töös kasutatakse ka võrdlevat ja analüütilist uurimismeetodit. Õigusnormide tõlgendamisel kasutab käesoleva töö autor erinevaid õiguse tõlgendamise meetodeid, eelkõige grammatilise, süstemaatilise ja teleoloogilise tõlgendamise meetodit. Magistritöö kirjutamisel on autor lähtunud nii siseriiklikest kui rahvusvahelistest õigusaktidest, konventsioonidest, raamotsustest, kui ka õigusprintsipi ja põhiväärtusi käsitlevast erialasest kirjandusest, *Juridicas* ilmunud artiklitest ja rahvusvahelistest teadusartiklitest. Samuti tugineb töö autor Eesti kohtute ja ka Euroopa Inimõiguste Kohtu lahenditele. Kõikidele magistritöö kirjutamisel aluseks olevatele allikatele on viidatud joonealust viitetechnikat kasutades.

Teema aktuaalsuse tingib asjaolu, et järjest enam kohtulahendeid lõpevad vara konfiskeerimisega ning seda võimaldavaid sätteid on seadusandja viimase 10 aastaga korduvalt hõlbustanud, samas ka laiendanud konfiskeerimisega hõlmatud kuriteokoosseisude ringi. See tähendab, et

konfiskeerimises nähakse olulist vahendit võitlemaks organiseeritud kuritegevusega. Samas tõstatab see küsimuse eesmärgist ja abinõust – kas ikka iga ühiskonda teeniv meetod on piisav põhjus, et sekkuda senikehtinud arusaamadesse põhiõiguslikest garantiidest.

Autorile teadaolevalt on normi põhiseaduspärasuse kontrolli sisaldanud uurimistöid varem tehtud ühel korral 2010. aastal. Antud töö keskmeks oli ümberpööratud tõendamiskoormis üldiselt ning ei arvestanud võimalikke elulisi situatsioone, mis võiksid olla põhiõiguste riive aluseks. Samuti põhiseaduspärasuse kontroll oli ainult üks osa tööst ja puudutas ainult süütuse presumptsiooni rikkumise tuvastamist selle kitsamas tähenduses.

1. Vara laiendatud konfiskeerimise koht karistusõiguses

Karistusõigus on sotsiaalse kontrolli osa, mis kuulutab keelatuks ja karistatavaks olulisemaid õigushüvesid ohustavad või kahjustavad teod. Kuriteole järgneb karistus – riigi hukkamõistev reaktsiooni kuriteole, mille liik ja määr sõltuvad eelkõige tegija süüst.⁹

Vabas demokraatlikus õigusriigis otsustab seadusandja, millised teod on karistatavad. Karistatavate tegude suhtes valitseb enamikul juhtudel üksmeel, sest karistatav tegu on kvalifitseeritud mingite õigushüvede rikkumiseks, ning üksmeel valitseb ka selles, et sellist õigushüvede rikkumist tuleb vältida. Väga selgelt on see näha tapmisdeliktide puhul. Karistuse formaalne definitsioon ei ole seega erinevalt esmapilgul tundunust tautoloogiline: karistus on ühiskonnas taunimis- ja karistusväärseks peetava teo õiguslik tagajärg.¹⁰

Kui kuritegu kujutab endast normi kehtivuse kõigutamist, siis peab sellele järgnev sanktsioon olema suunatud süsteemi stabiilsuse ja sotsiaalse integratsiooni ning usalduse taastamisele.¹¹ Karistusõiguse sanktsioonisüsteemi kuuluvad kõik karistusõiguslikud õigusjärelmid, olgu siis karistused või muud mõjutusvahendid. Saksamaa Põhiseaduskohus on analüüsinud karistuse ja muude mõjutusvahendite mõistet ja jõudnud järeldusele, et karistusõigus hõlmab nii karistusi kui ka muid mõjutusvahendeid, seega nii süüle järgnevaid kui ka mittesüülisest teost tingitud mittesüülisi preventiivseid sanktsioone.¹² Nii võib kuritegu kaasa tuua tsiviilhagi ja kohustuse hüvitada kuriteoga tekitatud kahju, kuriteoga vara konfiskeerimise, jne.¹³ Karistust tuleb mõista seega laiemas tähenduses, hõlmates sellega ka sellised mittekaristuslikud sanktsioonid nagu konfiskeerimine (KarS §-d 83 – 85).¹⁴

Karistuse ja mittekaristuslike mõjutusvahendite sisuline eristamine põhineb tõsiasjal, et karistus on tagasiulatavalt õigustatud ja piiratud juba toimepandud teo süü suurusega ning preventiivseid eesmärke on võimalik realiseerida süü suurust arvestades. Mõningatel juhtudel ei ole aga preventioonide realiseerimine süü piires isiku mõjutamiseks ja ühiskonna enesekaitseks kas üldse võimalik või ei ole piisav. Sellistel juhtudel tuleb preventioone rakendada mitte süü piires,

⁹ Sootak, J. Mida teha, kui isiku ohtlikkus on süüst suurem? Saksamaa kogemus mittekaristuslike mõjutusvahendite osas. *Juridica* 2006, 8, lk 519.

¹⁰ Gropp, W. Konfiskeerimine: mõjutusvahendist karistuseks? *Juridica* 2008, 8, lk 552.

¹¹ Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn, Juura, Õigusteabe AS 1997, lk 99.

¹² Sootak (2007), *supra* nota 6, lk 19.

¹³ Sootak (2006), *supra* nota 9, lk 519.

¹⁴ Sootak, J. Karistusseaduse mõistest: omad, manulised ja lapulised. *Juridica* 2011, 1, lk 59.

vaid väljaspool süüd.¹⁵ Süüst sõltumatu mõjutusvahendi kohaldamist õigustab võimaliku tulevase ohu ärahoidmise vajadus; mõjutusvahendi mõte on isiku parandamine või ühiskonna turvalisuse kaitse. Karistuse ja mõjutusvahendi ühine lähtekoht on õigusvastane tegu.¹⁶

Erialases kirjanduses määratletakse kriminaalpreventsiooni kui praktilist tegevust kuritegevuse ärahoidmiseks ja kontrollimiseks.¹⁷ Kriminaalpreventsioon jaguneb üldpreventsiooniks ja eripreventsiooniks.

Õiguskorra kaitsmise huvide arvestamine kujutab endast üldpreveniivseid kaalutlusi. Üldpreventsiooni ülesanne on näidata karistusõigust ühiskonda kaitsva institutsioonina. Positiivne üldpreventsioon seab oma eesmärgiks avaldada õiglase karistusega mõju, mis kinnitab inimeste usku normikehtivusse ja usaldust õiguskorra vastu.¹⁸ Üldpreventsiooni positiivne aspekt põhineb asjaolul, et karistusähvardus ja karistuse kohaldamine mõjuvad õiguskorra tugevust ja toimejõudu ning elanikkonna õiguskuulekust tugevdavalt.¹⁹ Karistusähvarduse kehtestamisega antakse isikule täiendav vastumotiiv ja loodetakse, et ta loobub süüteost teda ähvardava karistuse mõjul.²⁰

Eripreventsioon on üksikkurjategija mõjutamine ning sellel on kolmesugune sisu:

- 1) üldsuse kaitsmine kurjategija isoleerimisega (kindlustamine);
- 2) kurjategija taunimine talle karistuse kohaldamisega (hirmutamine);
- 3) kurjategija selline mõjutamine, et ta uusi kuritegusid toime ei paneks (kasvatamine).²¹

Kriminaalpreventsioon ei sea kuritegevuse lõpetamise ehk täieliku väljajuurimise eesmärki, vaid taotleb üksnes kindla ja stabiilse kontrolli saavutamist kuritegevuse üle, selle hoidmist üldsusele talutavates raamides.²²

¹⁵ Sootak (2006), *supra* nota 9, lk 521.

¹⁶ Sootak (2007), *supra* nota 6, lk 182.

¹⁷ Raska, E. Kriminoloogia. Sissejuhatus ainesse. Tallinn, Juura 2002, lk 170.

¹⁸ Sootak (2007), *supra* nota 6, lk 135.

¹⁹ *Ibid*, lk 47.

²⁰ *Ibid*, lk 39.

²¹ *Ibid*, lk 54.

²² Raska, *supra* nota 17, lk 171.

Vastavalt karistusseadustikule²³ kuulub muude mõjutusvahendite loetellu ka isiku vara konfiskeerimine. Süüteoga saadud vara konfiskeerimine on võimalik nii teo toimepanijalt kui ka kolmandalt isikult, kes on selle omandanud toimepanija arvel, kingitusena või muul viisil turuhinnast oluliselt soodsamalt.²⁴ Süüteo toimepanijalt süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimise kui formaalselt mõjutusvahendi, kuid materiaalses mõttes karistuse paiknemist KarS 7. peatükis „Muud mõjutusvahendid“ saab põhjendada sellega, et konfiskeerimisel ei ole alati karistuslikku mõju. KarS näeb ette erinevate objektide – lisaks süüteo toimepanemise vahendile ka süüteo toimepanemise vahetu objekti ning süüteo ettevalmistamiseks kasutatud aine või eseme ja süüteoga saadud vara – konfiskeerimise võimaluse. Erinevate objektide puhul lahknevad ka konfiskeerimise eesmärgid.²⁵

Riiklik sunnivahend, mida formaalses karistusõiguses ei peeta karistuseks, võib siiski olla käsitatav karistusena sisuliselt ehk materiaalselt. Seda juhul, kui isikule seatava kitsenduse aluseks on tema süü ja kui kitsendusega väljendatakse isiku suhtes etteheidet.²⁶ Konfiskeerimise kui mittekaristusliku mõjutusvahendi toime on tõkestuslik, olles eeskätt piiratud toimepanijalt ebaseaduslikult saadud vara äravõtmisega. Kuid olles käsitatav mittekaristusliku mõjutusvahendina, omab konfiskeerimine toime poolest siiski karistuse tunnuseid, tuginedes muu hulgas isiku süüle ja rajanedes sarnaselt karistuse mõistmisega individuaalse vastutuse põhimõttele.²⁷ Paljud konfiskeerimist sisaldavad karistused, mis näilikult teenivad preventiivseid eesmäärke, on tegelikkuses karistusliku iseloomuga.²⁸

Kuigi kriminaaltulu konfiskeerimine enamustel juhtudel ei teeni parandavat eesmärki, on selle sihiks taastada rikkumise eelne olukord. Eesmärk on saavutada õiglus läbi seisukoha, et keegi ei tohiks saada ebaõigest käitumisest kasu. Kriminaaltulu äravõtmise põhiidee on, et see peaks vähendama (kasumlikku) kuritegevust.²⁹

Konfiskeerimise kui üldmõiste all paikneb kaks erinevat karistusõiguslikku instituuti olenevalt sellest, kas ära võetakse süüteo toimepanemisel kasutatud ese või süüteoga saadud vara. Konfiskeerimine on süüdimõistetule või erandina ka kolmandale isikule kuuluva eseme või

²³ KarS RT I, 31.12.2016, 14.

²⁴ Sootak (2007), *supra* nota 6, lk 175.

²⁵ Elkind jt. Valikuliselt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi praktikast õiguse tõlgendamisel ja edasiarendamisel. *Juridica* 2009, 8, lk 551.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ RKKKo 3-1-1-119-09, p 31.

²⁸ Stessens, *supra* nota 7, lk 31.

²⁹ *Ibid.*, lk 52.

kuriteoga saadud vara äravõtmine ehk tasuta võõrandamine. Tegemist on varalist laadi mittekariistusliku sanktsiooniga.³⁰

1.1. Vara laiendatud konfiskeerimise olemus ja eesmärk

Laiendatud konfiskeerimise instituut jõustus 01.02.2007, kui kaotati selle ebaefektiivsuse tõttu varalise karistuse instituut. Karistusseadustiku täiendamise eesmärk oli kriminaaltulu konfiskeerimise tõhustamine. Nimelt leiti, et võitlust organiseeritud kuritegevusega kurjategijate tulubaasi kärpimise teel tuleb pidada esmatähtsaks, sest kuritegude toimepanemine ei tohi ennast ära tasuda.³¹

Laiendatud tulukonfiskeerimise siseriiklikus õiguses sätestamise kohustus tulenes 2005. aasta konfiskeerimise raamotsusest nr 2005/212/JSK³². Raamotsuse artikli 3 kohaselt peab selline võimalus laienema kuritegeliku ühenduse raames ja terroristlikel eesmärkidel toimepandud kuritegudele, kui kuriteoga on võimalik saada majanduslikku kasu.³³

Nõukogu 24. veebruar 2005 raamotsuse 2005/212/JSK artikkel 3, mis käsitleb kuritegevusega seotud tulu, kuriteovahendite ja omandi konfiskeerimist, paneb liikmesriikidele järgmised kohustused:

- 1) Iga liikmesriik võtab vähemalt sellised meetmed, mida tal lõikes 2 osutatud asjaolude korral on vaja, et täielikult või osaliselt konfiskeerida süüdimõistetud isikule kuuluv vara:
 - juhul kui kuritegu on toime pandud kuritegeliku ühenduse raames, nagu on määratletud 21. detsembri 1998. aasta ühismeetmes 98/733/JSK, millega Euroopa Liidu liikmesriikides tunnistatakse kuriteoks kuulumine kuritegelikku organisatsiooni;
 - juhul kui kuritegu on hõlmatud nõukogu 13. juuni 2002. aasta raamotsusega 2002/475/JSK terrorismivastase võitluse kohta.

³⁰ Sootak (2007), *supra* nota 6, lk 174.

³¹ Kohtutäituri seaduse, karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, riigi õigusabi seaduse ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 972 SE I seletuskiri.

³² Nõukogu raamotsus 2005/212/JSK, 24. veebruar 2005, mis käsitleb kuritegevusega seotud tulu, kuriteovahendite ja omandi konfiskeerimist, OJ L 68, 15.03.2005.

³³ Eelnõu 972 SE I seletuskiri, *supra* nota 31.

- 2) Kõik liikmesriigid võtavad vajalikud meetmed, et võimaldada konfiskeerimist käesoleva artikli alusel vähemalt siis, kui:
- siseriiklik kohus on konkreetsetele asjaoludele tuginedes täiesti veendunud, et süüdimõistetud isik on kõnealuse vara saanud kuritegelikul teel ajavahemikul, mis eelnes lõikes 1 nimetatud kuriteo eest süüdimõistmisele, ning mida kohus peab konkreetse juhtumi asjaolusid arvestades põhjendatuks, või
 - siseriiklik kohus on konkreetsetele asjaoludele tuginedes täiesti veendunud, et süüdimõistetud isik on kõnealuse vara saanud sarnasel kuritegelikul teel ajavahemikul, mis eelnes lõikes 1 nimetatud kuriteo eest süüdimõistmisele, ning mida kohus peab konkreetse juhtumi asjaolusid arvestades põhjendatuks, või
 - tehakse kindlaks, et süüdimõistetud isiku omandi väärtus on ebaproportsionaalne tema seadusliku sissetulekuga, ja kui siseriiklik kohus on konkreetsetele asjaoludele tuginedes täiesti veendunud, et see süüdimõistetud isik on kõnealuse vara saanud kuritegelikul teel.
- 3) Iga liikmesriik võib kaaluda vajalike meetmete võtmist, mis võimaldavad tal vastavalt lõigetes 1 ja 2 sätestatud tingimustele täielikult või osaliselt konfiskeerida kõnealuse isiku lähisugulaste poolt omandatud vara ning vara, mis on võõrandatud juriidilisele isikule, mille üle asjaomane isik üksi või koos oma lähisugulastega omab kontrolli. Sama põhimõtet kohaldatakse siis, kui asjaomane isik saab märkimisväärse osa juriidilise isiku sissetulekust.
- 4) Liikmesriigid võivad rakendada peale kriminaalmenetluse muid menetlusi, mis jätavad kurjategija ilma kõnealusest omandist.

Raamotsusest tulenevalt peab süüdimõistetud omandi väärtus olema küll ebaproportsionaalne tema legaalse sissetulekuga, kuid lisaks peab uurimisasutuste poolt kindlaks tehtud olema ka konfiskeeritava vara seos kuritegevusega, samuti isiku seos kuritegelike organisatsioonidega. Karistusseadustik on selles osas ületanud raamotsuses sätestatud piire seades konfiskeerimise piisavaks aluseks kahtluse, et vara pärineb kuritegelikust eluviisist. Raamotsuse kohaselt peab kohus olema täielikult veendunud, et vara on saadud kuritegelikul teel. Samuti on karistusseadustikus laiem ka kolmandate isikute ring, nimelt karistusseadustiku järgi võib kolmandaks isikuks olla iga isik, samas kui raamotsus peab silmas eelkõige süüdimõistetud sugulasi.

Kuna EL liikmesriikides läheneti laiendatud konfiskeerimise alustele erinevalt, siis ühtlustamise eesmärgil muudeti sellekohaseid õigusakte võttes vastu Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiivi nr 2014/42/EL kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus³⁴, millega kehtestati laiendatud konfiskeerimise instituudile miinimumstandardid.

Nimetatud direktiivi üheks lähtekohaks oli, et kuritegelike rühmituste kriminaalne tegevus hõlmab paljusid valdkondi. Selleks, et organiseeritud kuritegevuse vastu tõhusalt võidelda, võib teatavates olukordades olla asjakohane, et süüdimõistva kohtuotsuse järel ei konfiskeerita mitte üksnes konkreetse kuriteoga seotud vara, vaid ka muu vara, mille puhul kohus leiab, et tegemist on muudest kuritegudest saadud tuluga.³⁵

Muudatuste arutelul leiti, et konfiskeerimisalast regulatsiooni saab pidada efektiivseks ainult siis, kui see toimib üldpreventiivse hoiatusena. Kuna majanduslik kasu on organiseeritud kuritegevuse toimepanemise põhieesmärk, võimaldab see jätta kuritegelikud ühendused ja grupeeringud ilma kuritegeliku käitumise jätkamiseks vajalikust kapitalist ja takistab organiseeritud kuritegevusel sekkuda legaalsesse majandustegevusse.³⁶

Muudatused tõid kaasa alljärgneva:

- 1) täpsustati süüteo toimepanemise vahendi ja süüteoga saadud vara mõistet;
- 2) laiendati nende kuriteokoosseisude ringi, mille puhul on võimalik kohaldada kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist, loobuti nõudest, mille kohaselt on laiendatud konfiskeerimise eelduseks isiku karistamine vähemalt üheaastase või eluaegse vangistusega, ja täpsustati kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimise regulatsiooni;
- 3) nähti ette võimalus kuriteo toimepanemise vahendi ja kuriteo vahetu objekti konfiskeerimise asendamiseks;
- 4) täiendati süüdistatava osavõtuta kohtuasja arutamise aluseid;

³⁴ Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union, OJ L 127, 29.4.2014.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Rahumägi, J. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 867 SE esimene lugemine. www.stenogrammid.riigikogu.ee/et/200605301000 (25.03.2017).

- 5) KrMS 161. peatükis sätestatud erimenetlust laiendati ka kuriteo toimepanemise vahendi ja kuriteo vahetu objekti konfiskeerimisele.³⁷

Direktiivi artikli 5-ga nähti ette, et liikmesriik peab võtma vajalikud meetmed, mis võimaldavad otseselt või kaudselt majanduslikku kasu tuua võivas kuriteos süüdi mõistetule kuuluva vara kas täielikult või osaliselt konfiskeerida, kui kohus on kohtuasja asjaoludele, sealhulgas konkreetsetele faktidele ja kättesaadavatele tõenditele, nagu näiteks asjaolu, et vara väärtus ei ole proportsionaalne süüdimõistetu seadusliku sissetulekuga, tuginedes veendunud, et asjaomane vara on saadud kuriteo tulemusena.³⁸ Selleks muuhulgas lisati seadustikku sätteid segavara konfiskeerimise puhuks ning juriidiliselt isiku vara laiendatud konfiskeerimise korral pole enam nõutav tuvastada, et isiku peamine tegevus oleks suunatud kuritegude toimepanemisele. Samas kuigi direktiiviga laiendati konfiskeerimise võimalusi, viitab ka antud direktiiv kuritegelikele rühmitustele.

Võitluses kuritegevusega kriminaaltulu konfiskeerimise teel nähakse nelja väljundit. Esiteks kasumi ära võtmine mõjub hoiatavalt, sest kõigi eelduste kohaselt just kuriteost saadav kasu on motivaatoriks kuritegevusele. Teiseks, kui kurjategijad jätta ilma ebaseaduslikult teel hangitud varast, siis sellega takistatakse kriminaaltulu sattumist legaalsesse majandusse. Kolmandaks, kui jätta kurjategijad ilma kriminaaltulust, siis sellega võetakse ära ka võimalus panna toime uusi kuritegusid. Neljandaks on moraalne põhimõte, et keegi ei peaks kuritegudest saama kasu.³⁹

Laiendatud konfiskeerimist kohaldamise aluseks on alates 10.01.2017 isiku kuriteos süüdi mõistmine, vara kuulumine otsuse tegemise ajal toimepanijale ja kui kuriteo olemus, erinevus isiku legaalse tulu ja varalise seisundi, kulude või elatusaseme vahel või muu põhjus annab aluse eeldada, et isik on saanud vara kuriteo toimepanemise tulemusena või sellise vara arvel. Konfiskeerimist ei kohaldata varale, mille suhtes isik tõendab, et tegemist ei ole kuriteoga saadud varaga.

Kohtupraktikas on asutud seisukohale, et süüteo saadud vara all mõistetakse eeskätt süüteo koosseisu objektiivsete tunnuste realiseerimisega saadud asja, varalise õiguse kasutamise teel saadut, süüteo toimepanemise eest saadud tasu või ka sellise tasu eest soetatud vara.⁴⁰ Vara

³⁷ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise direktiivi ülevõtmine) eelnõu 308 SE seletuskiri.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Naylor, R. T. Follow-the-money methods in crime control policy. Toronto, York University 1999. www.ncjrs.gov/nathanson/washout.html (20.04.2017).

⁴⁰ RKKKm 3-1-1-1-12, p 21.

peab pärinema konkreetsest süüteost ehk olema saadud selle sama süüteoga, milles isik konfiskeerimisotsustust sisaldava kohtuotsusega süüdi tunnistatakse või juhul, kui konfiskeerimise küsimus lahendatakse KrMS ptk-s 16¹ sätestatud korras, siis süüteoga, milles isik on varem, siis süüteoga, milles isik on varemkohtuotsusega süüdi tunnistatud.⁴¹

Laiendaud konfiskeerimise objektiks on toimepanija või kolmanda isiku kogu vara või mingi osa sellest, kui on alust eeldada vara kuritegelikku päritolu ja omanik ei tõenda vara saamist seaduslikul teel.⁴² Riigikohtu hinnangul KarS § 83² lg 1 kohaldamine põhineb asjaolude kindlakstegemisel, millele tuginedes on alust eeldada, et isik sai vara kuriteo toimepanemise tulemusena. See tähendab, et isiku legaalse sissetuleku ja elatustaseme võrdluse tulemusena peab kohus olema jõudnud veendumusele, et süüdlasele kuuluv vara pärineb eeldatavalt varasematest kuritegudest. Kooskõlas eelmärgituga ei ole KarS § 83² kohaldamiseks vaja kindlaks teha kuritegu, millega konfiskeeritav vara eelduslikult saadi. Vara saamise allikaks oleva kuriteo toimepanemisenä ei peeta KarS §-s 83² silmas mitte mõnd konkreetset varem tuvastatud või käimasolevas menetluses tuvastatavat kuritegu, vaid isiku eeldatavat kriminaalset eluviisi üldiselt. Kolmandalt isikult on KarS § 83² lg 2 p 1 või 2 alusel võimalik konfiskeerida vara üksnes sama "paragrahvi lõikes 1 sätestatud alustel ja ulatuses". Seega peab olema tegemist varaga, mille puhul on kuriteo olemuse, isiku legaalse sissetuleku ja varandusliku olukorra ning elatustaseme erinevuse või muu põhjuse tõttu alust eeldada, et isik on saanud vara kuriteo toimepanemise tulemusena.⁴³ KarS § 83² lubab konfiskeerida kuriteo toimepanija kogu vara, kuid siiski tingimusel, et on alust eeldada selle saamist kuritegelikul teel.⁴⁴

Laiendatud tulukonfiskeerimise puhul peab prokurör esmalt tõendama, et isik on süüdi kuriteos, mille eest süüdimõistmisele järgneb laiendatud tulukonfiskeerimine. Seejärel peab prokurör näitama, et eksisteerivad asjaolud, millele tuginedes on alust arvata, et isiku osa või kogu vara on saadud sarnasel kuritegelikul viisil.⁴⁵

Überpööratud tõendamiskoormus on seotud vaid nende juhtudega, kui kohaldatakse laiendatud tulukonfiskeerimist. Eelnimetatud kuritegudes süüdimõistmise korral antakse kohtule volitus kriminaaltulu laiendatud konfiskeerimiseks, st kohus konfiskeerib süüdimõistvat kohtuotsust tehes eeldatavalt varasemate kuritegude toimepanemise tulemusena saadud vara

⁴¹ Sootak, J., Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 4., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne, Kirjastus Juura, Tallinn 2015, § 83¹, p 5, lk 283.

⁴² *Ibid*, p 2, lk 294.

⁴³ RKKKm 3-1-1-10-16, p 38.

⁴⁴ Sootak (2007), *supra* nota 6, lk 176.

⁴⁵ Eelnõu 972 SE I seletuskiri, *supra* nota 31.

(konfiskeerimine võib ulatuda kogu süüdimõistetu varani), välja arvatud selle vara, mille osas süüdimõistetu tõendab, et ta on omandanud selle vara õiguspäraselt saadud vahendite arvel.⁴⁶

Süüdimõistetu puhul võib laiendatud konfiskeerimine sõltuvalt asjaoludest laieneda kogu tema varale, kolmanda isiku puhul aga ainult kurjategija käest või kurjategijast alguse saanud vara võõrandamise ahela kaudu saadud varale. Ka kurjategija puhul saab konfiskeerida vaid selle vara, millel on seos kuritegude toimepanemisega. Tõendamiskoormuse ümberpööramine tähendab süüdimõistetu puhul seda, et kurjategijal on võimalus välistada legaalsel teel või legaalselt saadud vahendite arvelt saadud konfiskeeritava vara hulgast.⁴⁷

KarS § 83² lg 1 teise lause kohaselt ei kohaldata konfiskeerimist varale, mille suhtes isik tõendab, et tegemist ei ole kuriteoga saadud varaga. Riigikohus on ka kehtiva õiguse kontekstis selgitanud⁴⁸, et KarS § 83² lg 1 teine lause tähendab teisisõnu kohustust tõendada vara legaalselt päritolu.⁴⁹

Vara laiendatud konfiskeerimisega puudutatud isikuks võib olla ka muu isik kui süüdistatav. Kolmanda isikuna KarS § 83² lg 2 mõttes on käsitatav isik, kes ei ole laiendatud konfiskeerimise eelduseks oleva kuriteo toimepanija, kuid kes on omandanud toimepanija eeldatava kuriteoga saadud vara sama lõike esimeses või teises punktis nimetatud asjaoludel. Vara on omandatud KarS § 83² lg 2 p 1 mõttes toimepanija arvel, kui kolmas isik ei ole teinud ega realselt kohustatud tegema vara või selle vara omandamiseks kasutatud muu vara eest vastusooritust või kui kolmanda isiku vastusoorituse väärtus on saadud vara väärtusest oluliselt väiksem. Vähemalt ligilähedaselt samaväärse vastusoorituse korral kõnealune säte kohaldatav ei ole. Näiteks kui kolmas isik on võtnud tavapärasel tingimustel laenuks rahasumma, mille puhul on alust eeldada, et see on saadud KarS § 83² lg 1 mõttes kuriteo toimepanemise tulemusena, ei saa laenusummat ega selle eest omandatud kolmandalt isikult KarS § 83² lg 2 p 1 alusel konfiskeerida. Kolmas isik ei omandanud laenatud raha KarS § 83² lg 2 p 1 mõttes toimepanija arvel, sest laenu võtmisega kaasneb laenusumma tagastamise kohustus (võlaõigusseaduse (VÕS) § 396 lg 1) ja sõltuvalt asjaoludest ka intressikohustus (VÕS § 397 lg 1). Sellises olukorras tuleb kõne alla eeskätt laenulepingust tulenevate nõuete konfiskeerimine laenuandjalt. Eelmärgitu ei välista siiski

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ RKKKm 3-1-1-10-16, p 47.

⁴⁹ Eelnõu 308 SE seletuskiri, *supra* nota 36.

laenusumma konfiskeerimist kolmandalt isikult KarS § 83² lg 2 p 2 alusel, kui on tuvastatud, et kolmas isik teadis, et talle antakse laenu laenatava vara konfiskeerimise vältimiseks.⁵⁰

Seda, et kolmas isik omandas vara täielikult või olulises osas toimepanija arvel, kingitusena või muul viisil turuhinnast oluliselt soodsamalt (nagu ka seda, et kolmas isik teadis vara omandades, et vara võõrandatakse talle konfiskeerimise vältimiseks), peab üldises korras tõendama prokuratuur. KarS § 83² lg 1 teine lause reguleerib üksnes vara päritolu seaduslikkuse tõendamist ehk selle eelduse ümberlükkamist, et vara on saadud toimepanija kuriteoga. Osutatud sättes ette nähtud tõendamiskoormis ei puuduta aga asjaolu, kas kolmas isik omandas vara toimepanija arvel või konfiskeerimise vältimiseks.⁵¹

Kuigi KarS §-st 83² ei tulene kolmanda isiku kohustust tõendada, et ta ei omandanud vara toimepanija arvel, ei muuda see tõendamiskoormuse üldisest jaotusest tulenevat põhimõtet, mille kohaselt peab isik üldjuhul tõendama aktiivseid kaitsevõiteid või vähemalt looma menetlejale reaalse võimaluse nende väidete kontrollimiseks. Samuti tuleb tõendamiskoormise jaotumisel arvestada negatiivsete asjaolude tõendamise eripära.⁵²

Laiendatud konfiskeerimises nähakse olulise vahendina kriminaaltulu kättesaamises, eriti raske ja organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses olukorras, kus on raske tõestada vara seost konkreetse kuriteoga.⁵³ Laiendatud konfiskeerimine kohaldub ainult karistusseadustiku eriosas loetletud nn kataloogi kuritegudele, mis on kõige enam seostatavad majandusliku kasu saamisele suunatud organiseeritud kuritegevusega.

1.2. Vara arestimine laiendatud konfiskeerimise tagamiseks

Kuivõrd vara arestimine on sageli laiendatud konfiskeerimisele eelnev toiming, mille käigus kohus hindab vara arestimise lubatavust lähtudes laiendatud konfiskeerimise alustest, siis on autori hinnangul mõistlik käesolevas töös käsitleda lühidalt ka vara arestimist kui laiendatud konfiskeerimise tagamise vahendit.

⁵⁰ RKKKm 3-1-1-10-16, p 33.

⁵¹ *Ibid*, p 35.

⁵² *Ibid*, p 37.

⁵³ Boucht, J. Extended Confiscation and the Proposed Directive on Freezing and Confiscation of Criminal Proceeds in the EU: On Striking a Balance between Efficiency, Fairness and Legal Certainty. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 2013, 21 (2), lk 139.

Kuivõrd vara arestimine riivab isiku põhiseaduslikke õigusi ja kriminaalmenetluse printsiipe, eelkõige omandipuutumatus ja süütuse presumptsiooni, siis vara arestimise pädevus kuulub kohtuvõimule. Seega vara arestimine otsustatakse kohtueelses menetluses eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel.⁵⁴ Vara arestimiseks peab prokuratuur kohtule esitama vastava sisuga taotluse ning samale sisule peab vastama ka vara arestimise aluseks olev kohtumäärus. Kuriteokahtluse sisu nagu ka vara arestimise alused peavad seejuures olema kirjeldatud juba prokuratuuri poolt esitatud vara arestimise taotluses.⁵⁵ Samas eeluurimiskohtunik on seotud prokuröri taotluse piiridega⁵⁶, mis tähendab, et arestimise taotluse puuduste korral ei saa kohus ise asuda neid puudusi kõrvaldama ja see võib kaasa tuua vara arestimata jätmise või selle aresti alt vabastamise.

1.2.1. Vara arestimine lubatavuse eeldused

Vastavalt KrMS § 142 lg-le 1 on vara arestimise eesmärk tsiviilhagi, konfiskeerimise või selle asendamise ja varalise karistuse tagamine. Vara arestimine seisneb kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetud, tsiviilkostja või kolmanda isiku või rahapesu või terrorismi rahastamise objektiks oleva vara üleskirjutamises ja vara võõrandamise tõkestamises. Järelikult kujutab vara arestimine endast kriminaalmenetluse tagamise vahendit, millega piiratakse isiku omandipõhiõigust. Sellise piirangu rakendamine eeldab ühest küljest põhjendatud aluse olemasolu tuvastamist, kahtlustamaks isikut kuriteo toimepanemises, teisalt aga vara arestimise aluste kindlakstegemist.⁵⁷ Vara saab arestida saab üksnes 142 lg-s 1 nimetatud eesmärkidel.⁵⁸

Isiku vara saab tema nõusolekuta arestida või aresti alla jätta üksnes tema enda vastu suunatud tsiviilhagi või riigi konfiskeerimisnõude või talle mõistetava varalise karistuse tagamiseks. Näiteks on kolmanda isiku vara arestimine konfiskeerimise või selle asendamise tagamiseks võimalik vaid selleks, et tagada kolmandale isikule kuuluva vara võimalikku konfiskeerimist KarS §-s 83, §-s 83¹ või §-s 83² sätestatud alusel või kolmandalt isikult rahasumma

⁵⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 46, § 142.

⁵⁵ RKKKm 3-1-1-83-13, p 7.

⁵⁶ RKKKm 3-1-1-97-13, p 16.

⁵⁷ RKKKm 3-1-1-126-13, p 7.

⁵⁸ Kergandberg, E., Pikamäe, P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura, Tallinn 2012, § 142, p 1, lk 370.

väljamõistmist KarS § 84 alusel, mitte selleks, et tagada süüdistatava vara konfiskeerimist või selle asendamist.⁵⁹

1.2.1.1. Põhjendatud kuriteokahtluse tuvastamise kohustus

Põhjendatud kuriteokahtlus on vahistamise kui eeskätt kahe olulise põhiõiguse – üldise vabadusõiguse ja süütuse presumptsiooni – kõige tõsisema riive lubatavuse absoluutne eeltingimus.⁶⁰ Sellest tulenevalt peab Riigikohtu seisukoha järgi vara arestimise määruse põhjustest esmalt alati nähtuma üheselt ja selgelt põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu.⁶¹ Sarnaselt tõkenditega riivatakse ka vara arestimise kui muu kriminaalmenetlust tagava vahendiga oluliselt isiku põhiõigusi. Järelikult peab vara arestimise määrusest alati nähtuma üheselt ja selgelt põhjendatud kahtluse olemasolu selle kohta, et isik on toime pannud kuriteo tunnustega teo. Seejuures ei piisa üldist laadi arutlustest ega standardsetest formuleeringutest. Määruses tuleb esitada selged põhjendused, millistest asjaoludest ja tõenditest tulenevalt on kohtu arvates olemas põhjendatud kuriteokahtlus arestitava vara omaniku või kuritegeliku tulu eeldatava saaja suhtes, kes on vara päritolu varjamiseks selle kolmandale isikule andnud. Kuriteokahtluse põhjendamine peab tuginema kriminaaltoimiku materjalile ja kohtumääruses ei saa piirduda üldsõnalise tõdemusega, et toimikumaterjali pinnalt on olemas põhjendatud kuriteokahtlus või et kohtunik on veendunud kuriteokahtluse olemasolus.⁶²

Põhjendatud kuriteokahtluse tuvastamiseks piisab sellest, kui konkreetsed tõendid viitavad asjaoludele, mis üldinimliku, kriminalistikalise ja kriminaalmenetlusliku kogemuse põhjal annavad alust rääkida arvestatavast tõenäosusest, et isik võib olla pannud toime teatud kuriteo tunnustele vastava teo. Põhjendatud kuriteokahtlust kinnitavad tõendid ei pea olema kaugeltki sedavõrd kaalukad, et nende alusel oleks võimalik teha süüdimõistev kohtuotsus. Samuti ei saa eeldada, et kohtueelses menetluses vara arestimisel kuriteokahtluse põhjendatust kontrollides peaks menetleja suutma lõplikult ja veenvalt ümber lükata kõik vara omaniku vastuväited kuriteokahtlusele ja olema muu hulgas suuteline hindama kõigi vara omaniku esitatud tõendite usaldusväärsust. Vara arestimise eesmärkide saavutamiseks tuleb selle abinõu kohaldamine sageli otsustada kiireloomuliselt kriminaalmenetluse varajases staadiumis, mil võimalused faktilise ja õigusliku olukorra hindamiseks on piiratud. Kuriteokahtluse põhjendatust peab eitama

⁵⁹ *Ibid*, lk 370-371.

⁶⁰ RKKKm 3-1-1-105-11, p 12.1.

⁶¹ Kergandberg, Pikamäe (2012), *supra* nota 57, § 142, p 5.1, lk 374.

⁶² RKKKm 3-1-1-1-12, p 9.

eeskätt siis, kui kahtluse aluseks olevaid asjaolusid kinnitavad tõendid puuduvad üldse või on ilmselgelt ebapiisavad või ebausaldusväärsed või kui kuriteokahtluse aluseks olevad väidetavad asjaolud ilmselgelt ei vasta kuriteokoosseisu tunnustele.⁶³

1.2.1.2. Vara arestimise aluste tuvastamise kohustus

Ainuüksi kuriteokahtluse olemasolust siiski ei piisa isiku vara arestimiseks, vaid tuvastada tuleb ka KarS § 142 lg-s 1 toodud vara arestimise alus. Nimelt Riigikohus on selgitanud, et lisaks põhjendatud kuriteokahtlusele peab vara arestimise (KrMS § 142) määrusest nähtuma ka vara arestimise alus, s.t põhjendatud kahtlus, et esinevad asjaolud, mille alusel võidakse kriminaalasjas esitada tsiviilhagi, kohaldada konfiskeerimist, selle asendamist või varalist karistust, ja et tsiviilhagis esitatud nõude, riigi konfiskeerimisnõude või varalise karistuse täitmine võib ilma vara arestimata osutuda võimatuks või muutuda oluliselt raskemaks.⁶⁴

Eeltoodust tulenevalt arestimise aluse olemasolu jaatamiseks peab olema tuvastatud kaks asjaolu:

- a) põhjendatud kahtlus, et esinevad asjaolud, et kriminaalasjas võidakse kohaldada konfiskeerimist;
- b) konfiskeerimisnõude täitmine ilma arestimata võib osutuda võimatuks või olulisemalt raskemaks.⁶⁵

Kui ülaltoodud kahest kriteeriumist esimene tuleneb selgelt KrMS § 142 lg 1 sõnastusest, siis teise kriteeriumi näol on tegemist hagi tagamise tsiviilmenetluslikust regulatsioonist (TsMS § 377 lg 1 ls 1) ülevõetud kriteeriumiga, mis teenib arestimise *proportsionaalsuse* tagamise eesmärki.⁶⁶

Riigikohus on selgitanud, et määrusest peab nähtuma, millistest asjaoludest tulenevalt näeb kohus ohtu, et vara aresti või muud tagamismeedet kohaldamata võib tulevase kohtulahendi täitmine raskeneda või sootuks võimatuks muutuda.⁶⁷ Samuti peaks kohus kontrollima, kas

⁶³ RKKKm 3-1-1-135-13, p 13.

⁶⁴ RKKKm 3-1-1-52-15, p 24.

⁶⁵ Kiris, R. Vara konfiskeerimine ja arestimine. Riigikohtu praktika. Riigikohus, Tartu 2014, p 2.4.2, lk 16.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ RKKKm 3-1-1-75-14, p 39.

ilmselgelt ei esine asjaolusid, mis välistaksid riigi konfiskeerimisnõude rahuldamise isegi juhul, kui kahtlustus või süüdistus hilisemas menetluses kinnitust leiab.⁶⁸

1.2.1.3. Proportsionaalsuse ehk ületagamise keeld

Tulenevalt KrMS § 142 lg-s 1 sätestatud vara arestimise alustest ei tohi selle kriminaalmenetluse tagamise vahendiga kaasnev põhiõiguse riive olla oluliselt suurem isiku võimalikul süüditunnistamisel rakendatavast mõjutusvahendist ehk siis konfiskeerimisest ja selle asendamisest, kuna vaid sellisel juhul saab vara arestimist kriminaalmenetluses pidada proportsionaalseks. Vara arestimine ilmselgelt ebamõeldukas ulatuses omandab karistusliku eesmärgi, viies süütuse presumptsiooni (PS § 22 lg 1), *nullum crimen nulla poena sine lege* põhimõtte (PS § 23) ja omandipõhiõiguse (PS § 32) rikkumisele. Kolleegium osundab, et KrMS § 142 lg-s 4 sõnaselgelt väljendatu kohaselt lähtutakse vara arestimisel tsiviilhagi tagamiseks kuriteoga tekitatud kahju suurusest, st juhindutakse proportsionaalsuse põhimõttest.⁶⁹

Proportsionaalsuse põhimõte ehk ülemäärasuse keeld seob kogu riigivõimu, sellega peab arvestama mitte ainult seadusandja, vaid ka õiguse kohaldaja.⁷⁰ Sellest tulenevalt vara arestimist otsustades peavad nii prokuratuur kui kohus hindama, et arestitava vara väärtus ei ületaks võimaliku süüditunnistamisega kaasneva konfiskeerimise või selle asendamise objektiks oleva vara väärtust.⁷¹

Riigikohus on rõhutanud, et arvestades arestitava vara väärtuse määravat tähtsust selle abinõu proportsionaalsuse hindamisel, ei saa üksnes kahtlustatavate poolt eeldatavalt saadud kriminaaltulu pinnalt kontrollida omandipõhiõiguse ülemäärase riive (n-õ ületagamise) puudumist. Kahtlustatava või kolmanda isiku vara valimatu, kogu ulatuses arestimine ilma selle väärtust hindamata võib kaasa tuua tema omandipõhiõiguse eaproporsionaalse riive. Antud juhul kolleegium luges arestitava vara väärtuse selgitamata jätmise kriminaalmenetlusõiguse oluliseks rikkumiseks KrMS § 339 lg 2 tähenduses, mis tõi endaga kaasa kohtulahendi tühistamise.⁷² Vara arestimise proportsionaalsuse hindamiseks tuleb menetlejal selgitada ühelt

⁶⁸ Kergandberg, Pikamäe (2012), *supra* nota 57, § 142, p 5.2, lk 375.

⁶⁹ RKKKm 3-1-1-1-12 p 17.

⁷⁰ *Ibid*, p 16.

⁷¹ Kergandberg, Pikamäe (2012), *supra* nota 57, § 142, p 5.3, lk 375.

⁷² RKKKm 3-1-1-1-12, p 21.

poolt isikult tema süüdimõistmisel konfiskeerida võidava või selle asendamiseks kuuluva vara ja teisalt arestitava vara väärtus.⁷³

Samuti on kohtutel kohustus tuvastada asjaolud, mis võiks vastata mõnele KarS § 83² lg-st 4 ja § 83¹ lg-st 3 tulenevale konfiskeerimisest loobumise eeldusele. Nende eelduste, sh vara laiendatud konfiskeerimise proportsionaalsuse kontroll on nõutav vara konfiskeerimise otsustamisel. Laiendatud konfiskeerimise tagamist KrMS § 141⁴ ja § 142 alusel võib takistada üksnes see, kui väidetava kuriteo asjaolusid, isiku olukorda või muid asjaolusid arvestades osutuks konfiskeerimine suure tõenäosusega ilmselgelt ebaproportsionaalseks või sellest tuleks muul põhjusel loobuda.⁷⁴

Põhiseaduse § 32 lg 1 esimese lause kohaselt on igäühe omand puutumatu ja võrdselt kaitstud ning § 32 lg 2 esimese lause kohaselt on igäühel õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Omandipõhiõiguse riive on PS §-s 32 sätestatud õigusliku positsiooni igasugune kitsendamine. Vara arestimisega kaasneb kahtlematult PS §-s 32 nimetatud omandipõhiõiguse riive, kuna sellega piiratakse omaniku õigust oma vara käsutada. Selline põhiõiguse riive peab olema proportsionaalne, mis PS § 11 teisest lausest tulenevalt tähendab selle vajalikkust demokraatlikus ühiskonnas. Proportsionaalsuse põhimõtte ehk ülemäärasuse keeld seob kogu riigivõimu, sellega peab arvestama mitte ainult seadusandja, vaid ka õiguse kohaldaja.⁷⁵

Eeltoodust tulenevalt on Riigikohus juba vara arestimise staadiumis pidanud võimalikuks, et arestimine laiendatud konfiskeerimise tagamiseks piirab põhiseaduslikke garantiisid ja nende ebaproportsionaalne piirang võib isikule mõjuda karistuslikult.

1.3. Laiendatud konfiskeerimise kollisioon põhiõigustega

Karistusseadustik § 83² sätestab, et mõistes isiku süüdi kuriteos, võib kohus karistusseadustikus sätestatud juhtudel konfiskeerida osa kuriteo toimepanija varast või kogu vara, kui see kuulub otsuse tegemise ajal toimepanijale ja kui kuriteo olemus, erinevus isiku legaalse tulu ja varalise seisundi, kulude või elatustaseme vahel või muu põhjus annab aluse eeldada, et isik on saanud vara kuriteo toimepanemise tulemusena või sellise vara arvel. Konfiskeerimist ei kohaldata varale, mille suhtes isik tõendab, et tegemist ei ole kuriteoga saadud varaga.

⁷³ *Ibid*, p 18.

⁷⁴ RKKKm 3-1-1-10-16, p 51.

⁷⁵ RKKKm 3-1-1-1-12, p 16.

Käesoleva töö autor näeb eeltoodud sättes mitu võimalikku omavahel põimuvat põhiseaduslikku garantiid riivavat aspekti. Esiteks nimetatud sätte alusel saab kohus isiku vara konfiskeerida tuginedes ainult ebaseadusliku päritolu eeldusele ilma, et oleks vaja tuvastada konfiskeeritava vara vahetu seos kuritegudega. Teiseks laiendatud konfiskeerimise tulemusel saab isikut süüdiolavana käsitada ka varasemates kuritegudes ilma, et oleks need kuriteod tuvastatud ja läbinud õiglase kohtumenetluse. Kolmandaks vara ebaseadusliku eelduse ümberlükkamise kohustuse on seadusandja pannud vara omanikule, mille tulemusel isik võib olla kohustatud vara legaalse päritolu tõendamiseks andma ütlusi iseenda või lähedaste vastu ning riivab õigust vaikida. Sellest tulenevalt on tekkinud põhjendatud kahtlus, kas selline regulatsioon vastab põhiseaduses sätestatud põhimõtetele, eelkõige kas on riivatud PS §-s 32 sätestatud omandipõhiõigust ja §-st 22 tulenevat süütuse presumptsiooni ning kas need riived on proportsionaalsed PS § 11 mõttes.

Nimetatud võimalikule vastuolule on viidanud kassatsioonikaebuses ka kohtualuste kaitsjad, kelle hinnangul on KarS § 83² põhiseaduse vastane, sest tegemist on olemuslikult karistusega, mis vastuolus PS §-ga 11 koostoimes § 32 lg-ga 1 moonutab omandipõhiõiguse olemust. Laiendatud konfiskeerimise instituudi juurde kuuluv pööratud tõendamiskoormis on vastuolus PS §-st 22 ja KrMS §-st 7 tuleneva süütuse presumptsiooni põhimõttega. KarS § 83² on vastuolus PS §-dest 10 ja 13 lg 2 tuleneva õigusselguse põhimõtte ja PS § 23 lg-st 2 tuleneva määratletusnõudega, sest olemuslikult karistuslik meede on kehtestatud hoopis muu mõjutusvahendina.⁷⁶

Antud kaasuses Riigikohtu kriminaalkolleegium nende seisukohtadega ei nõustunud, leides et KarS § 83² sätestatava süüteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimise puhul võib olla tegemist lisaks omandipõhiõiguse riivele ka põhiseaduse teiste põhimõtete riivega. Arvestades aga suurt avalikku huvi organiseeritud kuritegevuse tõkestamiseks, ei ole niisugune riive ebaseaduslik ega anna alust asuda seisukohale, nagu oleks kriminaaltulu konfiskeerimine põhiseadusega vastuolus.⁷⁷

⁷⁶ RKKKm 3-1-1-130-12, p 20.

⁷⁷ *Ibid.*

1.3.1. Omandipõhiõiguse riive määratlemine KarS §-s 83²

Riigikohus on sedastanud KarS § 83² lg 1 kohaldamisel ei oma tähtsust asjaolu, et konfiskeerimisele kuuluv vara pärineks kuriteost, mille eest isik selles asjas süüdi tunnistatakse. Kõnealuse sätte mõttes pole kirjeldatud seose tuvastamine nõutav, nagu pole nõutav seegi, et laiendatud tulukonfiskeerimine saaks järgneda üksnes omakasulise kuriteo toimepanemisele. KarS § 83² lg 1 kohaldamine põhineb asjaolude kindlakstegemisel, millele tuginedes on alust eeldada, et isik sai vara kuriteo toimepanemise tulemusena. See tähendab, et isiku legaalse sissetuleku ja elatustaseme võrdluse tulemusena peab kohus olema jõudnud veendumusele, et süüdlasele kuuluv vara pärineb eeldatavalt varasematest kuritegudest. Vastavalt KarS § 83² lg 1 teisele lausele peab vara legalset päritolu tõendama süüdistatav.⁷⁸

Laiendatud konfiskeerimisel eeldatakse, et vara on omandatud kuriteoga ja vastupidist peab tõendama süüdistatav. Autori hinnangul antud olukord rakendub juba olukorras, nimelt kui isik on toime pannud kasvõi ühe nn kataloogi kuriteo ja menetluse käigus ilmneb isiku varalises seisus ebakõla tema sissetulekute ja elukvaliteedi vahel, siis võib eeldada, et ta on olemasoleva vara soetanud varasemalt toimepandud kuritegudega. Käesoleva töö autor näeb eeldusele tuginemises eelkõige probleemi selles, et riik võib ära võtta isiku kogu vara arvestamata, et isik võib olla selle omandanud muul viisil kui kuritegelikul teel. Nimelt väga paljud inimesed on töötanud ja ka käesoleval ajal töötavad tasu eest, mida isiku enda või tööandja initsiatiivil tuluna ei deklareerita – seda ilmestab ka Maksu- ja Tolliameti prioriteetid ümbrikupalga võitlemisel, 2015. aastal oli ainuüksi tööjõumaksudest riigile laekumata summa 158 miljonit eurot⁷⁹. Samuti on paljud inimesed saanud töötasu välisriikides töötades, mida ei ole ei välisriigi ega Eesti maksuhalduri juures deklareeritud. Kuna isikute maksukäitumine ja teadlikkus on alles paranemas, siis on isikud jõudnud aastate jooksul omandada väga palju vara, mille päritolu läbi ametliku sissetuleku on raske kontrollida. Välistatud ei ole ka olukord, kus isik on saanud tulu juriidilisest isikust kasumi väljaviimisega, mille tuvastamisel võib tekkida maksunõue juriidilise isiku suhtes, kuid tegemist ei ole süüteoga. Antud näidete puhul inimestel ei pruugi olla võimalik või soovi tõendada, et vara on soetatud töötades, samuti ei pruugi seda tööandjat enam eksisteerida või tööandja ei ole nõus väljastama andmeid. Ei saa eeldada, et tööandja avalikustab, et tema majandustegevus on seotud maksudest kõrvalehoidmisega ja et ta maksab ümbrikupalka või et töötajad töötavad tema juures mitteametlikult. Samuti ei taha ka töötaja ise töökoha

⁷⁸ RKKKo 3-1-1-4-11, p 11.

⁷⁹ Maksu- ja Tolliamet. Ümbrikupalga tekitatud kahju oli eelmisel aastal 158 miljonit eurot, 2016. www.emta.ee/et/uudised/umbrikupalga-tekitatud-kahju-oli-eelmisel-aastal-158-miljonit-eurot (19.04.2017).

kaotuse kartuses väljastada informatsiooni, et ta on saanud töötasu mitteametlikult või juhatuse liige on oma ettevõttest raha välja viinud, mille tulemusena võib tekkida ettevõtte suhtes maksunõue või on aluseks süüteoasja algatamisele.

Näiteks, kui kriminaalmenetluse käigus tuvastatakse, et isik omas narkootilist ainet suures koguses⁸⁰ või vedas seda üle piiri ja tema varaline seisund ületab tuvastatud sissetulekuid, siis selle alusel saab eeldada, et isiku muu sissetulek tulenes samuti narkootiliste ainete ebaseaduslikust käitlemisest, so müügist, vahendamisest jms.

Autori hinnangul kehtiva praktika järgi uurimisasutus ei ole kohustatud tuvastama kuriteo toimepannud isiku vara päritolu, samuti mitte isiku seotust kuritegeliku ühendusega, vaid isiku vara konfiskeerimiseks piisab ebakõlast isiku ametlikus sissetulekus ja väljaminekus. Ebakõla tuvastamisel loetakse vara automaatselt kuritegelikul teel saadud varaks, ilma et arvestatakse muid võimalikke, samas tõendamatuid sissetulekuid. Kuigi laiendatud konfiskeerimise eesmärk on tõhus võitlus organiseeritud kuritegevusega, siis käesoleva töö autori hinnangul võidakse selle tulemusena muuhulgas konfiskeerida ka vara, mis ei ole saadud või soetatud kuritegelikul teel.

Samas autori hinnangul uurimisasutuse kohustusele tuvastada seos varasemalt toimepandud kuritegudega või kuritegelike ühendustega viitab konfiskeerimise põhistustes kasutatav standard *eluviis*, mis oma sisus viitab kestvale või korduvale käitumismallile, antud juhul siis kuritegelikule elukorraldusele. Samas vastavat elukorraldust uurimisasutused tuvastama ei pea, vaid piisab viitest varanduslikule ebakõlale. Kuna antud juhul on eelduse näol tegemist pigem oletusega kui tõendatud asjaoluga, siis võib olla tegemist kriminaalmenetlusliku põhimõtte *in dubio pro reo* rikkumisega, sest sätte kohaselt saab isiku vara konfiskeerida tuginedes kahtlusele, mitte tõendatud asjaolule. Siinjuures tõendamiskoormus lasub kahtlustataval endal.

PS § 32 kohaselt on igaühe omand puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt.⁸¹

Riigikohus on sedastanud, et omandipõhiõiguse riive on PS §-s 32 sätestatud õigusliku positsiooni igasugune kitsendamine, omanikule varalise kaotuse põhjustamine. Samas

⁸⁰ Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus. RT I, 03.05.2016, 3. Vastavalt narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seaduse § 3¹ lg-le 3 on suureks koguseks narkootilise või psühhotroopse aine, taime või seene kogus, millest piisab narkojoobe tekitamiseks vähemalt kümnele inimesele.

⁸¹ PS RT I, 15.05.2015, 2.

omandipõhiõigus ei ole piiramatu. PS § 32 lõike 2 teise ja kolmanda lause kohaselt sätestab omandi kitsendused seadus ning omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt. PS § 32 lõike 1 teise lause kohaselt võib omandit omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvitise eest. Igäühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitis või selle suurus.⁸²

PS 32 lg-s 1 sätestatakse tingimused, millele omandi omaniku nõusolekuta võõrandamine peab vastama, et olla PS-ga kooskõlas. Omandi omaniku nõusolekuta võõrandamine kui omandipõhiõiguse kandja täielik või osaline ilmajätmine omandist on väga intensiivne omandipõhiõiguse piirang, mille puhul põhiseadus sätestab kvalifitseeritud piiriklausli. PS § 32 lg 1 teise lause järgi peab omanikupositsiooni vormiline või majanduslik kaotus toimuma seaduses sätestatud juhtudel ja korras, üldistes huvides, õiglase ja kohese hüvitise eest. Sellele lisandub nõue, et omandi omaniku nõusolekuta võõrandamine kui selline peab olema proportsionaalne taotletava eesmärgiga. Samuti on igäühel, kelle vara on ilma tema nõusolekuta võõrandatud, õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitis või selle suurus (PS § 32 lg 1 kolmas lause). Tegemist on ühtse kvalifitseeritud piiriklausliga.⁸³

Riigikohtu hinnangul sundvõõrandamine kui põhiseaduse §-s 32 sätestatud omandi põhiõiguse kandja täielik või osaline ilmajätmine omandist on väga intensiivne omandiõiguse piirang, mille puhul põhiseadus sätestab kvalifitseeritud seadusereservatsiooni. Vastavalt põhiseaduse § 32 lõike 1 teisele lausele võib omandit omaniku nõusolekuta seaduses sätestatud juhtudel ja korras küll võõrandada, kuid põhiseadus ise seab sellise võõrandamise põhiseaduspärasuse sõltuvusse täiendavatest lisatingimusest. Esiteks tohib omandit seaduses sätestatud juhtudel ja korras sundvõõrandada üksnes üldistes huvides, teiseks peab see toimuma õiglase ja kohese hüvitise eest.⁸⁴

Samuti on Riigikohus täpsustanud, et PS §-st 32 tuleneva omandipõhiõiguse riivele põhiseaduspärasuse hindamisel tuleb arvestada PS §-st 11 tuleneva proportsionaalsuse põhimõttega. Seadusandja peab kaaluma riive eesmärgiks olevaid üldisi huvisid ja üksikisiku põhiõiguse riivet, et leida nende vahel mõistlik tasakaal.⁸⁵

⁸² RKÜKo 3-3-1-69-09, p 57-58.

⁸³ § 32, p 6. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-32/ (20.04.2017).

⁸⁴ RKÜKo 3-2-1-59-04, p 15.

⁸⁵ RKÜKo 3-3-1-69-09, p 59.

PS § 11 lubab põhiseaduses sätestatud põhiõigusi piirata ainult tingimusel, et piirang on põhiseadusega kooskõlas. Põhiõiguste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiravate õiguste olemust. Tulenevalt PS §-st 11 peavad põhiõiguste piirangud olema proportsionaalsed eesmärgiga, mida piiranguga taotletakse.⁸⁶ Proportsionaalsuse printsiip on tänapäeva nõuetele vastava õigussüsteemi üheks vältimatuks tingimuseks, millega peab olema arvestatud indiviidide õiguste piiramisel ja ka laiemalt erahuvide kitsendamisel.⁸⁷

Vastavalt asjaõigusseaduse¹ (AÕS) §-le 68 on omand isiku täielik õiguslik võim asja üle.⁸⁸ Omanikul on õigus asja vallata, kasutada ja käsutada ning nõuda kõigilt teistelt isikutelt nende õiguste rikkumise vältimist ja rikkumise tagajärgede kõrvaldamist. Valdamine on asja üle faktilise võimu teostamine; kasutamine on asja kasulike omaduste tarbimine ning käsutamine väljendub asja õigusliku seisundi määramises.⁸⁹ Eeltoodust tulenevalt ka kriminaaltulu eest omandatud vara suhtes tekib omand ning sellest tulenevad kaitseõigused.

Riigikohus on leidnud, et süüteoga saadud vara all mõistetakse eeskätt süüteokoosseisu objektiivsete tunnuste realiseerimisega saadud asja, varalise õiguse kasutamise teel saadud, süüteo toimepanemise eest saadud tasu või ka sellise tasu eest soetatud vara. Süüteoga saadud vara on nii süüteoga otseselt saadud tulu kui ka sellise tulu arvel omandatu, seega ka uus asi, õigus või muu hüve, mis võib olla õiguse objektiks, mis on omandatud otseselt süüteoga saadud vara arvel.⁹⁰

1.3.2. Süütuse presumptsiooni riive määratlemine KarS §-s 83²

Lisaks omandipõhiõigus riivele võib kõneall olev säte töö autori hinnangul riivata ka süütuse presumptsiooni, sest vara ebaseadusliku päritolu eeldamine võimaldab isikut süüdiolena käsitada ka varasemates kuritegudes ning selle eelduse ümber lükkamise kohustus on pandud kuriteos kahtlustatavale, mille tulemusel isik võib olla kohustatud vara legaalse päritolu tõendamiseks andma ütlusi iseenda või lähedaste vastu ning riivab õigust vaikida. Samas üldine tõendamiskohustus, eelkõige kohustus tõendada isiku süü kuriteos (kuriteo tunnuste esinemine

⁸⁶ RKÜKo 3-3-1-85-09, p 120.

⁸⁷ Triipan, M. Proportsionaalsuse printsiip riigi- ja haldusõiguses. *Juridica* 2001, 5, lk 305.

⁸⁸ Asjaõigusseadus. RT I, 25.01.2017, 4.

⁸⁹ Sootak, J. Varavastased süüteod. 2., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn, Juura 2009, lk 40.

⁹⁰ RKKKm 3-1-1-65-13, p 11.

talle etteheidetavas süüdimõistmise aluseks olevas teos) on alati prokuröri ülesanne ning selle ümberpööramine on lubamatu.⁹¹

Kuigi kriminaalmenetluses kehtib üldine tõendamiskohustus, siis sättest nähtuvalt pannakse uurimisasutuse kohustus tõendada kõik asjaolud laiendatud konfiskeerimise puhul vara omanikule. Kehtiva regulatsiooni järgi peab isik tõendama, et ta ei ole vara saanud varasemate kuritegudega. Samas nimetatud regulatsioon ei arvesta võimalusega, et isik võib olla vara saanud muul viisil kui kuritegude toimepanemisega, kuid mida isik ei saa või ei taha tõendada. Varasemalt kirjeldatult võib isik vara olla saanud ka mitteametlikult töötades, mille kohta puuduvad tõendid või ka ebaausal viisi käitudes, näiteks maksudest kõrvale hoidudes, millega tekiks isiku suhtes negatiivne tagajärg maksunõude näol, kuid ta ei ole ka vara soetanud kuritegusid toime pannes, nagu kõneall olev säte endast kujutab. Isegi kui võtta aluseks, et vara on omandanud varasema süüteoga (näiteks väärtegu või laiendatud konfiskeerimisega katmata kuritegu), siis pannes isikule kohustuse tõendada vara legaalselt päritolu, kohustub isik sarnaselt eeltooduga üles tunnistama varasema süüteo ehk andma ütlusi iseenda vastu või ka lähedase vastu ning võib piirata õigust vaikida.

Antud juhul, kui isik ei tõenda vara legaalselt päritolu, siis selle järele on, et riik ütleb, et selle vara on isik omandanud kuritegusid toime pannes, samas riigil ei lasu selle väite kontrollimise kohustust. Piisab, kui ametlik tulu ja tegelik elatustase on paigast ära. Lisaks sellele, et isik jääb varast ilma, siis vastavaid asjaolusid kontrollimata võidakse isikut automaatselt seostada laiendatud konfiskeerimise sisu tõttu organiseeritud kuritegevusega.

Põhiseaduse § 22-st tulenevalt ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama. Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

Autori hinnangul ühe nn kataloogikuriteo pinnalt tekkinud eeldusega, mille tõttu on võimalik konfiskeerida isiku vara, stigmatiseeritakse see inimene kuritegeliku eluviisiga isikuks, kuigi pole tuvastatud ühtegi teist kuritegu. Laiendatud konfiskeerimise mõte on võidelda organiseeritud kuritegevusega, mille sisuks on muuhulgas kuritegeliku eluviisiga tulu teenimine. Samas laiendatud konfiskeerimise puhul ei pea kriminaalmenetluse läbiviimisel tuvastama isiku seotust kuritegelike ühendustega ehk kui toime on pandud kasvõi üks nn kataloogi kuritegu,

⁹¹ Sootak (2007), *supra* nota 6, lk 175.

millele järgnes isiku vara laiendatud konfiskeerimine, saab öelda, et isik elustiil kuritegude toimepanemise teel tulu teenimine ehk inimene kuulub sisuliselt kuritegelikku ühendusse.

Tekkinud situatsioonis võib jõuda ka järeldusele, et riik on ühe nn kataloogikuriteo tuvastamise pinnalt asunud kriminaalmenetluses teostama tsiviilkonfiskeerimist, sest vastupidiselt kriminaalmenetluses toimuva konfiskeerimisega, ei ole tsiviilõigusliku konfiskeerimise puhul kuriteo tõendamine või isiku kuriteos süüdimõistmine vajalik. Nn *in rem* konfiskeerimismenetluses on protsess suunatud vara vastu, mis on olnud kuriteo objektiks või mis on kahtlase päritoluga, vara sidumine kuriteo toimepanijaga ei ole vajalik. Kahtlase päritoluga vara omanik või valdaja peavad ise tõendama, et on omandanud vara legaalselt.⁹² Vara omaniku süü või süütus on ebaoluline.⁹³

Samas EIÕK praktika toetab konfiskeerimise puhul tõendamiskoormuse ümberpööramist, kuid tingimusel, et asjaolude ümberlukkamine ei seisne enda inkrimineerimises kuriteos. Tuleb silmas pidada, et konfiskeerimisotsuse tegemisel ei tule kohtul enam lahendada süüküsimust – kas isik on kuriteos süüdi või mitte, see otsustatakse eraldi.⁹⁴

Ka erialakirjandusest võib leida arvamusi, et pööratud tõendamiskoormus on seotud ainult vara kriminaalse päritoluga eesmärgiga see konfiskeerida ning ei puuduta süüdistatava süüd. Enamasti on pööratud tõendamiskoormus sätestatud konfiskeerimismenetlust puudutavates sätetes ning see toimub peale süüdistatava süü tuvastamist. Samas sätted, mis sisaldavad pööratud tõendamiskohustust, põrkuvad kahe õiglase kohtumõistmise sisuks oleva printsiibiga – süütuse presumptsiooniga ja õigusega vaikida. Ka leitakse, et vaieldav on ka asjaolu, et süütuse presumptsioon kui selline pole kohaldatav konfiskeerimismenetluses, kuna see puudutab ainult sanktsiooni ja mitte süü määratlemist.⁹⁵

Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele on demokraatlikus ühiskonnas üks olulisemaid õigusi, mis tagab ka teiste inimõiguste reaalse kaitse. Euroopa inimõiguste konventsioonis on see õigus ja sellest üldisest õigusest tulenevad õiglase kohtuliku arutamise põhimõtted kirjas artiklis 6.⁹⁶

⁹² Eelnõu 972 SE I seletuskiri, *supra* nota 31.

⁹³ Doyle, C. Crime and Forfeiture. Congressional Research Service 2015. www.fas.org/sgp/crs/misc/97-139.pdf (15.04.2017), lk 6.

⁹⁴ Eelnõu 972 SE I seletuskiri, *supra* nota 31.

⁹⁵ Stessens, *supra* nota 7, lk 67-68.

⁹⁶ Lõhmus, U. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu, Sihtasutus Iuridicum 2003, lk 140.

2. Laiendatud konfiskeerimise vastavus omandipõhiõigusele

Põhiseaduse § 32 lg 1 sätestab, et igäühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igäühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitus või selle suurus.

Olukorras, kus piiratakse isiku õigust oma omandit vabalt kasutada, on tegemist PS §-ga 32 tagatud omandiõiguse riivega. Omandipõhiõiguse riived jagunevad kaheks. PS § 32 lõike 1 teine lause sätestab tingimused omandi omaniku nõusolekuta võõrandamiseks. Muid piiranguid reguleerib PS § 32 lõike 2 teine lause.⁹⁷

Sellest tulenevalt käesoleva töö autor uurib omandipõhiõiguse riive kooskõla põhiseadusega, lähtudes põhiseaduses sätestatud kontrolliskeemist.⁹⁸ Vastavalt kontrolliskeemile peab olema tuvastatud põhiõigusnormi kaitseala ning riive formaalne ja materiaalne põhiseaduspärasus.

2.1. Omandipõhiõiguse kaitseala

Nimetatud sätte sõnastuse kohaselt laieneb omandipuutumatus igäühele ehk isikulise kaitsealaga on kaetud kõik füüsilised isikud ja kõik juriidilised isikud PS § 9 mõttes. Esemeline kaitseala kehtestab hüve või väärtuse, mida põhiõigus kaitseb. Käesoleva töö kontekstis esmalt kuulub PS § 32 kaitsealasse põhiõiguse kandjale kuuluv asi, st kehaline ese kui selline, mille kohaselt omandipõhiõigusega on hõlmatud nii kinnis- kui vallasasjad⁹⁹, laiemalt aga kõik, millel on majanduslik-rahaline väärtus¹⁰⁰. Teisalt kuulub PS § 32 kaitsealasse asjaõiguslik omandiõigus, st omaniku täielik õiguslik võim asja üle. Täielik õiguslik võim asja üle on negatoorne absoluutne õiguslik positsioon *contra omnes*, mida täiendab asja võõraste valdusse sattumise korral vindikatsiooni- ehk võõrast valdusest väljanõudmise õigus. Kui põhiõiguste adressaat piirab isiku õiguslikku võimu asja üle, siis kujutab see endast omandipõhiõiguse riivet. Näiteks tões

⁹⁷ RKPJKo 3-4-1-25-11, p 35.

⁹⁸ Sissejuhatus, p 10.1. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/ (20.04.2017).

⁹⁹ § 32, p 4.1. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-32/ (20.04.2017).

¹⁰⁰ Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn, Juura 2004, lk 476.

Riigikohus oma lahendis¹⁰¹, et bussi kui vallasasja konfiskeerimine riivab bussi omaniku omandipõhiõigust. Konfiskeerimisega võetakse omanikult formaalselt tema omanikupositsioon, mistõttu riivab see just asjaõiguslikku omandiõigust.¹⁰² Süüteo vahendi konfiskeerimine tungib sügavale isiku põhiõiguste alale, riivates põhiseaduslikku õigust omandile.¹⁰³

Kuigi Riigikohus on oma lahendis¹⁰⁴ asunud seisukohale, et põhiseaduse §-s 32 sätestatud omandi puutumatus ja vabalt valdamise, kasutamise ja käsutamise põhimõtted kehtivad üksnes õiguspärasel teel omandatud vara suhtes, siis autori hinnangul laiendatud konfiskeerimise kontekstis see ei oma asjakohasust, sest vara õiguspärane omandamine tuvastatakse alles kohtumenetluse käigus.

Samuti ei ole antud töö kontekstis asjakohane ka lahend¹⁰⁵, mille puhul kohus sedastas taas kord, et Põhiseaduse § 32 kaitseb üksnes seaduspärasel teel saadud omandit, mitte aga õiguserikkumise teel saadut, sest antud juhul oli seadusandja poolt seaduses kehtestatud alkoholi käitlemise nõuded, mille üheks kohustuseks oli kontrollimomendil esitada alkoholi päritolu ja kvaliteeti tõendavad ning saate ja müügidokumendid ning nende dokumentide mitteesitamine sai olla ka piisavaks aluseks, et pidada alkohol saaduks õiguserikkumise teel. Antud juhul oli õigussuhe seadusega reguleeritud seades alkoholi käitlejale majandustegevuseks lisanõuded, mida isik ei täitnud.

Vara laiendatud konfiskeerimise puhul seadus ei sätesta nõudeid, et isikul on kohustus omada või säilitada omandit puudutavat dokumentatsiooni. Kinnisasjade puhul saab käsutada üksnes kinnisasju, mis on kantud kinnistusraamatusse, s.t tsiviilkäibes osalevad vaid kinnistatud kinnisasjad.¹⁰⁶ Vastavalt AÕS § 56 lg-le 1 kinnistusraamatusse kantud andmete õigust eeldatakse.¹⁰⁷ Sellest tulenevalt omandisuhte tuvastamisel piisab kinnistusraamatule tuginemisest. Kui vallasasjade puhul saab eeldada asja valdajast, et ta on ka asja omanik, siis kinnisasjade puhul on omanik vaid see, kes on omanikuna kantud kinnistusraamatusse (*quod non*

¹⁰¹ RKÜKo 3-1-1-88-07, p 41.

¹⁰² § 32, p 4.2. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-32/ (20.04.2017).

¹⁰³ Sootak, J. Karistusõiguse üldosa koht õigussüsteemis. Riigikohtu üldkogu otsus 3-1-1-88-07 ja kriminaalkolleegiumi otsus 3-1-1-32-08. Juridica 2008, 1, lk 341.

¹⁰⁴ RKPJKo III-4/1-10/94.

¹⁰⁵ RKHKm 3-3-1-28-96, p 4.

¹⁰⁶ Varul, P., jt. Tsiviilõiguse üldosa. Tallinn, Juura 2012, lk 307.

¹⁰⁷ AÕS RT I, 25.01.2017, 4.

est in actis, non est in mundo – mida pole aktis, seda pole olemas).¹⁰⁸ Vallasomand seevastu tekib asja kokkuleppel üleandmisega.¹⁰⁹

Õiguses omandipuutumatusete väljendub omandipõhiõiguse negatiivne, st tõrjeõiguslik funktsioon, mille kohaselt sätestab PS § 32 põhiõiguste adressaadile suunatud keelu seda, mis omandi alla kuulub, riivata.¹¹⁰ Seevastu kriminaalmenetluses võib põhiõiguste adressaat majandusliku ebakõla olemasolul laiendatud konfiskeerimise kohaldamiseks tugineda eeldusele, et süüdistatav või kolmas isik on konfiskeeritava vara saanud kuriteoga ilma, et konfiskeeritav vara oleks vahetult seostatav menetletava kuriteoga. Kuivõrd kuriteos süüdistatav või kolmas isik pannakse vara konfiskeerimisega või selle tagamiseks arestimisega ebasoodsasse olukorda, siis nimetatud isikud kuuluvad autori hinnangul põhiõigusnormi kaitsealasse.

Omandi võõrandamise üldpõhimõtte on selle võõrandamine omaniku nõusolekul ehk poolte kokkuleppel. Tahtevastane võõrandamine võib toimuda erinevatel asjaoludel ja eri vormides. Selleks võib olla kinnisasja sundvõõrandamine, vallasvara sundmüük, vara konfiskeerimine süüteo toimepanemise tagajärjel jne.¹¹¹

2.2. Riive põhiseaduslik õigustamine

Põhiõigusi piirav õigustloov akt on põhiseaduspärane, kui see on formaalselt ja materiaalselt põhiseadusega kooskõlas.¹¹² Formaalne kooskõla tähendab kinnipidamist põhiseaduse pädevus-, menetlus- ja vormieeskirjadest ehk õigusakti vastuvõtmise, kehtestamise ja avaldamise formaalsetest eeskirjadest. Materiaalne kooskõla tähendab sisulist kooskõla nii põhiseaduse vaimu kui ka sättega. Riivel peab olema põhiseaduse mõtte ja sättega kooskõlaline legitiimne põhjus ning rakendatud abinõud peavad olema proportsionaalses kooskõlas taotletava eesmärgiga.¹¹³

¹⁰⁸ Pärna, P. Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2004, lk 69.

¹⁰⁹ *Ibid*, lk 179.

¹¹⁰ § 32, p 3. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-32/ (20.04.2017).

¹¹¹ Maruste, *supra* nota 99, lk 479.

¹¹² RKPJKo 3-4-1-4-05, p 7.

¹¹³ Maruste, *supra* nota 99, lk 270.

2.2.1. Riive formaalne põhiseaduspärasus

Vara laiendatud konfiskeerimist, selle tagamiseks arestimist või konfiskeerimismenetlust puudutavad sätted on toodud karistusseadustikus ja kriminaalmenetluse seadustikus. Nimetatud seadused on Riigikogu poolt vastu võetud ja Vabariigi Presidendi poolt ka välja kuulutatud ehk tegemist on avaldatud ja ka avalikustatud seadustega.

PS § 13 lg 2 kohaselt seadus kaitseb igauht riigivõimu omavoli eest.¹¹⁴ Tegu on õigusselguse ehk määratuse põhimõttega, mida on nimetatud veel ka määratletuse, definiitsuse või definitiivsuse põhimõtteks. Õigusselguse põhimõte on formaalne nõue, mida tuleb tuvastada üldise põhiõiguste tuvastamise skeemi raames.¹¹⁵ Õigusselguse põhimõte tähendab, et põhiõigust riivav seadus peab olema piisavalt määratud,¹¹⁶ et isikutel oleks võimalik aru saada, millised kohustused ja õigused õiguskorras eksisteerivad.¹¹⁷ Õigusselguse põhimõte nõuab niisiis, et õigusaktid oleksid sõnastatud piisavalt selgelt ja arusaadavalt, et isikul oleks võimalik piisava tõenäosusega ette näha, milline õiguslik tagajärg kaasneb teatud tegevuse või tegevusetusega.¹¹⁸ Nimetatud seadustest tuleneb üheselt, kes, mis tingimustele ja millal saab vara laiendatud konfiskeerimist kohaldada või selle tagamiseks vara arestida.

Põhiseaduse § 32 lg 1 ls 2 kohaselt võib omandit omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. PS § 3 lg 1 kohaselt riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Antud juhul on seadusandja kehtestanud laiendatud konfiskeerimise instituudi karistusseadustikus¹¹⁹ ja selle tagamiseks arestimise kriminaalmenetluse seadustikus¹²⁰, samuti nende kohaldamise tingimused ja korra. Kuivõrd vara laiendatud konfiskeerimisega muuhulgas sedastatakse, et konfiskeeritav vara on kuritegeliku päritoluga, siis ei tulene ka riigile kohustust selle hüvitamiseks. KarS § 83² lg 2 on formaalselt põhiseadusega kooskõlas – säte on Riigikogus vastu võetud nõutava häälteenamusega ja selgelt mõistetav.

¹¹⁴ PS RT I, 15.05.2015, 2.

¹¹⁵ § 13, p 5. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-13/ (20.04.2017).

¹¹⁶ *Ibid*, § 13, p 5.2.

¹¹⁷ Annus, T. Riigiõigus. Tallinn, Juura 2006, lk 100.

¹¹⁸ § 13, p 5.2.1. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-13/ (20.04.2017).

¹¹⁹ KarS RT I, 31.12.2016, 14, § 83².

¹²⁰ KrMS RT I, 31.12.2016, 46, § 142.

2.2.2. Riive materiaalne põhiseaduspärasus

Materiaalne kooskõla põhiseadusega tähendab, et põhiõigust riivav õigusakt on kehtestatud põhiseadusega lubatava eesmärgi saavutamiseks ning on selle saavutamiseks proportsionaalne abinõu.¹²¹ Normi materiaalse põhiseaduspärasuse kontrolliks tuleb leida kontrollitava sättega PS § 32 lõike 1 kaitseala riivamise lubatavad eesmärgid ja hinnata piirangu proportsionaalsust nende eesmärkide suhtes.

Antud juhul on tegemist kvalifitseeritud põhiõiguse reservatsiooniga, mille kohaselt võib põhiõigust piirata, kui on täidetud põhiseaduses nimetatud alused. Laiendatud konfiskeerimise võimalus ja selle rakendamisel kriminaaltulu ebaseaduslikule päritolule eeldamine tuleneb karistusseadustikust.

2.2.2.1. Omandipõhiõiguse riive legitiimne eesmärk

Põhiseaduse § 32 lõikest 1 tuleneva vabaduspõhiõiguse riive legitiimse eesmärgi tuvastamiseks käesoleva töö autor uuris karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskirja¹²², millega lisati karistusseadustikku laiendatud konfiskeerimise instituut.

Seletuskirja 972 SE kohaselt karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu eesmärgiks oli kriminaaltulu konfiskeerimise tõhustamine, kuna kehtinud regulatsioon ei rakendunud piisavalt efektiivselt seoses tulu ja vara sidumisega konkreetse kuriteoga. Seetõttu nägi eelnõu teatud kuritegude puhul ette tõendamiskoormuse ümberpööramise, st organiseeritud kuritegevusega seotud kuriteos süüdimõistetu peab ise tõendama, et ta on oma vara omandanud legaalsel teel. Kuritegudes süüdimõistmise korral antakse kohtule volitus kriminaaltulu laiendatud konfiskeerimiseks, st kohus konfiskeerib süüdimõistvat kohtuotsust tehes eeldatavalt varasemate kuritegude toimepanemise tulemusena saadud vara (konfiskeerimine võib ulatuda kogu süüdimõistetu varani), välja arvatud selle vara, mille osas süüdimõistetu tõendab, et ta on omandanud selle vara õiguspäraselt saadud vahendite arvel.¹²³ Ka käesoleva töö autor leiab, et laiendatud konfiskeerimine ehk vara konfiskeerimine selle kuritegeliku päritolu eeldamisega tagab tõhusama võitluse organiseeritud kuritegevusega.

¹²¹ RKPJKo 3-4-1-16-08, p 28.

¹²² Eelnõu 972 SE I seletuskiri, *supra* nota 31.

¹²³ *Ibid.*

Materiaalselt kvalifitseeritud piiriklausliga põhiõigust on üldjuhul lubatud riivata ainult piiriklauslis ette nähtud eesmärkidel.¹²⁴ Vastavalt PS § 32 lg-le 1 võib omandit omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest ehk lisaks seaduslikule aluse piiriklauslile tuleb tuvastada ka üldine huvi.¹²⁵

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹²⁶ (EIÕK) esimese protokolliga artikli 1 kohaselt on igal füüsilisel ja juriidilisel isikul õigus oma omandit segamatult kasutada. Kellelki ei või võtta tema omandit muidu kui avalikes huvides ja seaduses ettenähtud tingimustel ning rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtteid järgides.

Arvestades asjaolu, et organiseeritud kuritegevusega võitlemine toimub eelkõige üldistes huvides, siis on käesoleva töö autori hinnangul ka piirangu kehtestamiseks legitiimne eesmärk täidetud.

2.2.2.2. Omandipõhiõiguse riive proportsionaalsuse kontroll

Omandipõhiõiguse riive materiaalne kooskõla sõltub esmalt sellest, kas riive eesmärk on legitiimne ja seejärel kas legitiimse eesmärgi saavutamiseks toime pandud riive on proportsionaalne.

Õigustamaks omandi äravõtmist ei piisa ainult avaliku huvi olemasolust. Vara äravõtmine peab demokraatlikus ühiskonnas olema ka vajalik, st proportsionaalne võõrandamise eesmärgiks oleva avaliku huviga.¹²⁷

Proportsionaalsuse printsiibil on täita väga oluline roll ühelt poolt indiviidi õiguste ja kohustuste tasakaalustamisel ja teiselt poolt avalike huvide ja riigivõimu erasfääri sekkumise lubatavuse hindamisel. Proportsionaalsuse printsiibi põhiülesandeks on anda sisu ja tähendus põhiõiguste kaitsele. Kuna selle toime ei ole seotud konkreetselt mingisuguse põhiõigusega, vaid hõlmab kogu põhivabaduste diapasooni, siis teenib printsiip kohase tasakaalu saavutamise ja järelkult ka õigluse printsiibi edendamise eesmärki.¹²⁸

¹²⁴ Sissejuhatus, p 9.1.2. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/ (20.04.2017).

¹²⁵ PS RT I, 15.05.2015, 2.

¹²⁶ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2010, 14, 54.

¹²⁷ Annus, *supra* nota 116, lk 346.

¹²⁸ Triipan, *supra* nota 86, viide nr 13, lk 306.

Kuna karistus kujutab endast isiku põhiõiguste riivet ja sellise riive korral tuleb alati silmas pidada proportsionaalsuspõhimõtet, siis kehtib see ka karistusõiguse jaoks.¹²⁹ Vastavalt PS § 11 ls-le 2 peavad õiguste ja vabaduste piirangud olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.¹³⁰

Põhiõigused saavad oma kaitsejõudu realiseerida üksnes siis, kui sobimatud, mittevajalikud ja ülemäärased piirangud on välistatud. Seadus on demokraatlikus ühiskonnas vajalik siis, kui see on püstitatud eesmärgi saavutamiseks sobiv ehk kohane, vajalik kitsamas tähenduses ehk tarvilik ning mõõdukas ehk proportsionaalne kitsamas tähenduses.¹³¹

Riigikohus on sedastanud, et proportsionaalsuse põhimõtte tuleneb PS § 11 teisest lausest, mille kohaselt õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud. Proportsionaalsuse põhimõttele vastavust kontrollib kolleegium järjestikuliselt kolmel astmel - kõigepealt abinõu sobivust, siis vajalikkust ja vajadusel ka proportsionaalsust kitsamas tähenduses e. mõõdukust. Sobiv on abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Vaieldamatult ebaproportsionaalne on sobivuse mõttes abinõu, mis ühelgi juhul ei soodusta eesmärgi saavutamist. Sobivuse nõude sisuks on kaitsta isikut avaliku võimu tarbetu sekkumise eest. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, kuid isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene. Arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad erinevad abinõud kolmandaid isikuid, samuti erinevusi riigi kulutustes. Abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt põhiõigusse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust.¹³²

Selleks, et hinnata, kas KarS §-s 83² sätestatud laiendatud konfiskeerimise instituut on sobiv vahend organiseeritud kuritegevusega võitlemiseks, on vaja uurida kriminaaltulu ja organiseeritud kuritegevuse vahelist seost ning milline on selle sätte mõju võitluses organiseeritud kuritegevusega.

¹²⁹ Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn, Juura 2015, viide nr 47, lk 41.

¹³⁰ PS RT I, 15.05.2015, 2.

¹³¹ § 11, p 3. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-11/ (20.04.2017).

¹³² RKPJKo 3-4-1-1-02, p 15.

Kuna tava konfiskeerimine kriminaalõiguse osana üldjuhul nõuab kõrgeid tõendamisstandardeid ja põhjusliku seose tuvastamist kuriteo ja vara vahel, siis võib see selle mõju olla mõnedes situatsioonides ebapiisav.¹³³

Alates 01.02.2007 jõustunud karistusseadustiku muudatused lähtusid põhimõttest, et kuna majanduslik kasu on organiseeritud kuritegevuse toimepanemise põhieesmärk, siis konfiskeerimise regulatsiooni saab pidada efektiivseks siis, kui see toimub üldpreventiivse hoiatusena ja see võimaldab jätta kuritegelikud ühendused ja grupeeringud ilma kuritegeliku käitumise jätkamiseks vajalikust kapitalist ning takistab organiseeritud kuritegevust sekkumast legaalsesse majandustegevusse.¹³⁴ Kriminaaltulu investeerimine legaalsesse majandustegevusse võib moonutada ettevõtete ausat konkurentsi ja põhjustada riigile maksukahju. Samuti võidakse kriminaaltulu kasutada uute kuritegude finantseerimiseks.¹³⁵

Esineb seisukoht, et ilma kriminaaltulu konfiskeerimata ei saavuta riik organiseeritud kuritegevusega võitlemisel aga kunagi piisavalt edu. Kriminaaltulu konfiskeerimine on tähtis mõjutusvahend eelkõige raskete narkokuritegude ja miks mitte ka korrupsioonikuritegudega võitlemise seisukohalt. Nii organiseeritud narkokuritegusid kui ka korrupsioonikuritegusid pannakse toime väga läbimõeldult ja suure varalise kasu saamise eesmärgil.¹³⁶

Hetkel kehtiv seadus ei piirdu ainult narkokuritegude või korrupsioonikuritegudega. Laiendatud konfiskeerimisega hõlmatud kuriteo koosseisude ring karistusseadustiku eriosas on tunduvalt laiem hõlmates ka kuriteod, mis ei too vahetult majanduslikku kasu – näiteks seksuaalse enesemääramise vastased kuriteod.

Põhimõte, et kuritegu ei tohi ennast ära tasuda (inglise keeles *crime does not pay*), peetakse vähemalt minimaalseks eesmärgiks, et kurjategijatelt nende kuritegude viljad konfiskeerimise abil ära võetaks. Vastasel korral kasutab kurjategija oma kriminaaltulu jätkuvalt edasi ning õõnestab selle kaudu riiklikult määratud karistuse eesmäärke.¹³⁷

Autori hinnangul KarS §-s 83² sätestatud laiendatud konfiskeerimise instituut võimaldab võidelda organiseeritud kuritegevusega efektiivselt, sest selle kohaselt saab isiku vara konfiskeerida ilma, et peaks tõendama vara pärimist menetletavast kuriteost ning võimaldab

¹³³ Boucht (2013), *supra* nota 52, lk 128.

¹³⁴ Eelnõu 972 SE I seletuskiri, *supra* nota 31.

¹³⁵ Boucht (2013), *supra* nota 52, lk 128.

¹³⁶ Vaher, K-M. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 867 SE esimene lugemine. www.stenogrammid.riigikogu.ee/et/200605301000 (25.03.2017).

¹³⁷ Tibar, I. Rahapesu kujunemisloost ja olemusest. *Juridica* 2007, 8, viide nr 28, lk 576.

vara ära võtmist tuginedes eeldusele, et isik on saanud oma varasemalt toimepandud kuritegudest ilma, et varasemaid kuritegusid peaks prokuratuur tõendama. Siinjuures ei ole vajalik, et abinõu eesmärgi absoluutse kindlusega saavutaks. Nimelt piisab, kui tegemist on sammuga õiges suunas, vahendiga, mis seatud eesmärgi saavutamisele kaasa aitab, seda edendab.¹³⁸ Sellest tulenevalt saab väita, et kohaldatav abinõu on igal juhul sobiv organiseeritud kuritegevusega võitlemisel.

Avaliku võimu abinõu on vajalik kitsamas tähenduses, kui puudub teine sobiv ja vähemalt sama mõjus, kuid põhiõigusi vähem kitsendav abinõu. Eelduseks on, et leebem vahend on ilma kahtluseta eesmärgi saavutamiseks sama kohane ega rõhu lisaks kolmandaid isikuid ega üldsust. Abinõu vajalikkust kontrollitakse kitsamas tähenduses Pareto-optimaalsuse põhimõtte järgi: abinõu on mittevajalik vaid siis, kui on olemas üks teine abinõu, mille rakendamisel läheb vähemalt ühel asjaosalisel (abinõu adressaadil) paremini, kuid mitte kellelgi halvemini. Vajalikkuse tuvastamisel lähtutakse seadusandja perspektiivist seaduse vastuvõtmise hetkel.¹³⁹

Käesoleva töö autori hinnangul kuna KarS § 83² sätte eesmärk on tõhustada võitlust organiseeritud kuritegevusega, siis laiendatud konfiskeerimisel selle rakendamiseks tugineda kuritegeliku eluviisi eeldamisele annab parima eelise isiku vara konfiskeerimiseks. Alternatiivsed variandid ei võimaldaks konfiskeerida vara sellises ulatuses ilma, et see tooks kaasa uurimisasutuste tõendamise koormuse suurenemise. Nimetatud säte on vajalik, sest sama eesmärki täitvaid, kuid vähem isikuid koormavaid alternatiive käesoleva töö autori hinnangul ei ole.

Ka erialases kirjanduses on leitud, et selle asemel, et keskenduda mingile konkreetse rikkumise tulemusel saadud varale, laiendatud konfiskeerimise keskne mõte on keskenduda kriminaalse käitumise tuvastamisele ning kui kriminaalse käitumise tulemuseks on vara omandamine, siis saab selle vara osalist või täielikult konfiskeerida.¹⁴⁰

Vahendi mõõdukuse hindamisel tuleb suhtesse seada riivatud põhiõigus ja riivet õigustavad põhjused. Kaalumine eeldab võimalikult kõigi poolt- ja vastuargumentide nimetamist ja kohtu

¹³⁸ § 11, p 3.1. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-11/ (20.04.2017).

¹³⁹ *Ibid*, § 11, p 3.2.

¹⁴⁰ Boucht (2013), *supra* nota 52, lk 129.

seisukohavõttu.¹⁴¹ Kvalifitseeritud piiriklausliga põhiõiguse riive puhul piiriklauslis nimetatud põhjust tuleb vastandada riivatud põhiõigusega.¹⁴²

Laiendatud konfiskeerimise õigustamisel tuleks lähtuda asjaolust, et isikud, kes panevad toime raskeid kuritegusid majandusliku kasu saamiseks ei soovi vältida ainult vangistust vaid soovivad nautida kuritegelikul teel saadud kriminaaltulu.¹⁴³ Võitlust organiseeritud kuritegevusega kurjategijate tulubaasi kärpimise teel tuleb pidada esmatähtsaks, sest kuritegude toimepanemine ei tohi ennast ära tasuda. Teadaolevalt ei ole kuritegu tegu iseenesest, vaid tegu materiaalse kasu saavutamiseks.¹⁴⁴

Kuivõrd varem kehtinud varalise karistuse regulatsioon ei osutunud piisavalt tulemuslikuks kuritegevuse vastases võitluses¹⁴⁵, siis lisati organiseeritud kuritegevusega võitlemise eesmärgil karistusseadustikku laiendatud konfiskeerimise instituut, mille puhul ei pea olema isiku vara seostatud menetletava kuriteoga. Laiendatud konfiskeerimine võimaldab isiku vara ära võtta, kui esinevad objektiivsed kahtlused, et isik on selle omandanud varasematest kuritegudest. Näiteks vara kuritegelikule päritolule võivad viidata isiku elustiili ja omandatud vara erinevus võrreldes isiku sissetulekutega. Enne laiendatud konfiskeerimise instituuti oli sageli probleemiks kriminaalsel teel omandatud tulu seostamine konkreetse kuriteoepisoodiga ja seetõttu ei olnud võimalik ka konfiskeerida varasemate kuritegudega saadud vara.

Varalisel karistusel lisakaristusena nähti väga spetsiifilist eesmärki: tõhusamalt võidelda organiseeritud kuritegevusega ja kuritegelike ühendustega nende materiaalse baasi likvideerimise kaudu, samuti organiseeritud kuritegevuses osalenud isikutelt kuritegelikul teel saadud varalise kasu ära võtmisega. Erinevalt konfiskeerimisest ei omanud varalise karistuse puhul tähtsust, milliste vahendite eest vara oli soetatud, varalise karistuse määramisel tuli arvestada kogu süüdlasele kuuluvat vara.¹⁴⁶

Kuna varalise karistuse kohaldamise eelduseks oli vara olemasolu süüdimõistetul, siis oli võimalik see kirjutada sugulaste ja teiste kolmandate isikute nimele ning näidata ennast varatuna. Selline olukord võimaldas kurjategijatel säilitada oma majanduslik heaolu ka peale kuriteos süüdimõistmist ja reaalse vanglakaristuse kandmist.

¹⁴¹ § 11, p 3.3.1. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-11/ (20.04.2017).

¹⁴² *Ibid.*, § 11 p 3.3.2.

¹⁴³ Levi, M., Reuter, P. Money Laundering. Crime and Justice. The University of Chicago 2006, 34 (1), lk 289.

¹⁴⁴ Rahumägi, *supra* nota 35.

¹⁴⁵ Eelnõu 972 SE I seletuskiri, *supra* nota 31.

¹⁴⁶ *Ibid.*

Kehtiva regulatsiooni järgi piisab isikult vara ära võtmiseks, kui näidata, et isiku elustandard ja tema legaalsed sissetulekud ei ole omavahel kooskõlas. Selline lähenemine võimaldab konfiskeerida ka vara, mille suhtes puuduvad tõendid selle kuriteost pärinemise kohta, kuid on elustandardist tulenevalt võimalik eeldada selle seost kuritegevusega.

Kuivõrd laiendatud konfiskeerimise eesmärgiks on tõhus võitlus organiseeritud kuritegevusega, siis just selle organiseeritus on sageli põhjuseks, miks on võimatu kuriteos kahtlustatavate vara seostada konkreetsete kuritegudega. Kriminaaltulu seostamine kuriteoga teeb keeruliseks ka asjaolu, et uurimisasutused menetlevad üldjuhul konkreetseid kuriteosündmusi ning nende käigus üldjuhul ei tuvastata varasemalt toime pandud kuritegusid, mis oleks vahetult seostatavad teenitud tuluga.

Organiseeritud kuritegelikud rühmitused investeerivad oma tulu üha sagedamini välismaal, tihti mitmes liikmesriigis või võõrandavad selle kolmandale isikule (sageli sugulasele või variisikule), et vältida vara konfiskeerimist. Majad, autod, restoranid, väikeettevõtted ja äriühingu aktsiad on ainult mõned näited selle kohta, kuidas ebaseaduslikku tulu saab investeerida seaduslikku varasse või tegevusse. Vara konfiskeerimise lihtsustamine aitab tõkestada kuritegevust, näidates et see ei tasu ennast ära. See kaitseb majandust kuritegevuse sissetungi ja korruptsiooni eest.¹⁴⁷

Konfiskeerimisega antakse üldsusele selge sõnum, et kuritegude toimepanemine ei tohi ära tasuda. Potentsiaalsed kurjategijad peavad arvestama, et konfiskeerimise korral võidakse neilt ära võtta nii kuriteoga saadud vara ning laiendatud konfiskeerimise puhul kogu vara.¹⁴⁸

Vastavalt PS §-s 32 sätestatud piiriklauslile omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada üldistes huvides. Üldine huvi on hinnanguline ja ajas muutuv kriteerium.¹⁴⁹ Ühiskonna seisukohalt on karistusõiguse näol tegemist sotsiaalsete normidega, mis on suunatud ühiskonna põhiväärtuste kaitsele ning neid väärtusi kõige rängemalt kahjustavate tegude – süütegude – ärahoidmisele ja tõkestamisele.¹⁵⁰ Siia alla kuulub ka karistusseadustiku üldosasse kuuluva laiendatud konfiskeerimise instituut, mille eesmärk on ühelt poolt tõkestada kuritegelikul teel rikastumist ja teiselt poolt tõkestada kriminaaltulu suunamist uute kuritegude toimepanemisse. Kui kuritegelikelt ühendustelt võtta ära vahendid kuritegude sooritamiseks, siis sellega kaitstakse

¹⁴⁷ Euroopa Komisjon. Kuritegevus ei tasu end ära: karmikäeline võitlus kuritegeliku tulu vastu, 2012. www.europa.eu/rapid/press-release_IP-12-235_et.htm (04.02.2017).

¹⁴⁸ McCaw, C. E. Asset Forfeiture as a Form of Punishment: A Case for Integrating Asset Forfeiture into Criminal Sentencing. *American Journal of Criminal Law* 2011, 38 (2), lk 197.

¹⁴⁹ RKPJKo 3-4-1-2-96, p 5.

¹⁵⁰ Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn, Juura 2010, lk 32.

ka ühiskonna põhiväärtusi. Laiendatud konfiskeerimise instituut on üks täiendav mõjutusvahend, millega tagatakse ühiskonnas õiguskord ehk tegemist on üldisest huvist johtuva meetmega.

Riigikohtu üldkogu hinnangul ei ole PS § 32 eesmärgiks välistada omandipõhiõigust riivavaid karistusi, sest põhiseadus samal ajal annab seadusandjale volituse taoliste karistuste kehtestamiseks. PS § 32 lõike 2 kolmas lause näeb ette, et omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt. On selge, et riigil peab olema võimalik selle nõude rikkumisele reageerida, sealhulgas üldiste huvide vastaselt kasutatud omand tasuta ära võtta.¹⁵¹ Kuivõrd kriminaaltulu saadakse kriminaalse tegevuse tulemusena, siis autori hinnangul PS § 32 lg-s 1 sätestatud õigus õiglasele ja kohesele hüvitisele taandub nullini.

Ka Riigikohus on jäänud seisukohale, et KarS § 83² lg 1 kohaldamisel ei ole tähtis see, et konfiskeeritav vara pärineks kuriteost, milles isik arutatavas asjas süüdi tunnistatakse, samuti ei ole nõutav, et laiendatud konfiskeerimine saaks järgneda üksnes omakasulise kuriteo toimepanemisele. Isiku legaalse sissetuleku ja elatustaseme võrdluse tulemusena peab kohus olema jõudnud veendumusele, et süüdlasele kuuluv vara pärineb eeldatavalt varasematest kuritegudest. Samuti võib laiendatud konfiskeerimist kohaldades aluseks võtta isiku kuritegeliku eluviisi.¹⁵²

Nii nagu kuritegeliku päritolu eeldamisele tuginemine vara efektiivse konfiskeerimise alusena on just eeldamine ka vastuargumendiks, miks lugeda sellest tuleneva omandipuutumatus riive liialt intensiivseks.

Kehtiva õiguse kohaselt on kriminaaltulu konfiskeerimine võimalik, kui on täidetud järgmised eeldused:

- 1) isik mõistetakse süüdi ühes KarS-i eriosas nimetatud nn kataloogikuriteos,
- 2) vara kuulub otsuse tegemise ajal toimepanijale,
- 3) kuriteo olemus, erinevus isiku legaalse tulu ja varalise seisundi, kulude või elatustaseme vahel või muu põhjus annab aluse eeldada, et isik on saanud vara kuriteo toimepanemise tulemusena või sellise vara arvel.

Nimelt eeltoodust tulenevalt on eeldusele tuginedes võimalik konfiskeerida isiku kogu vara ühe nn kataloogikuriteo pinnalt, kui isik ei tõenda, et ta on selle saanud legaalselt. Siinjuures tuleb

¹⁵¹ Elkind, jt., *supra* nota 25, lk 551.

¹⁵² RKKKo 3-1-1-6-16, p 19.

arvestada asjaolu, et seadus ei pane füüsilisele isikule kohustust vara soetamisel pidada arvet omandis olevate asjade ega müügidokumentide üle.

Laiendatud konfiskeerimise probleem seisneb nõrgas põhjuslikkuse seose nõudes so vaidlusalune vara pärinemine tuvastamata kuritegelikust tegevusest, mistõttu võib löögi alla sattuda nn süütu vara. See omakorda viitab meetme karistuslikule omadusele.¹⁵³ Ka käesoleva töö autor on varasemalt kirjeldanud, et isikud võivad olla vara omandanud muul viisil kui kuritegudega, kuid mille kohta neil ei ole võimalik esitada asjakohaseid tõendeid või neil puudub selleks soov, sest see võib kaasa tuua nende jaoks muid negatiivseid tagajärgi ning sellega võidakse seada ohtu ka isiku seaduslik vara.

Laiendatud konfiskeerimine väldib tavapäraseid kriminaalõiguse menetlusgarantiisid ja võib tekitada tõsiseid raskusi toimingu subjektiks olevatele isikutele, eriti vara täieliku konfiskeerimise puhul. Samuti esineb risk, et konfiskeeritakse selle alla mittekuuluv vara. Seetõttu võib laiendatud konfiskeerimise aktsepteerimine osutada õigluse ja õigusriigi põhimõtetest tulenevalt küsitavaks.¹⁵⁴

Kuigi laiendatud konfiskeerimise instituut on autori hinnangul praktikas kujunenud tõhusaks instrumendiks võitlemaks organiseeritud kuritegevusega ja majandusliku kasu saamisele suunatud kuritegudega, siis selle sätte kohaldamisel puudub uurimisasutustel tõendamiskoormis isiku seostamiseks kuritegeliku ühendusega või et tegemist on kuritegeliku eluviisiga isikuga.

Kuivõrd eluviis peaks viitama mingile kestvale nähtusele ehk siis antud juhul korduvale süüteokoosseisule vastavate tegude toimepanemisele, mille tulemusena isik teenib tulu, siis kehtiva seaduse kontekstis piisab, kui uurimisasutus tõendab ühe nn kataloogikuriteo ja näitab ära ebakõla isiku varalises seisundis, et teha järeldus, et isik on kuritegeliku eluviisiga. Sisuliselt laiendatud konfiskeerimisega riik ütleb, et isik on toime pannud kuritegusid korduvalt ja karistab isikut selle eest tema vara ära võtmisega, samas riigil ei lasu kohustust tõendada, milliseid kuritegusid ja millal puudutatud isik neid toime pani ja kas ta ka selle eest tulu teenis. Selle tulemusena võivad autori hinnangul varast ilma jääda ka isikud, kelle varasem vara ei põhine kuritegudel.

¹⁵³ Boucht (2013), *supra* nota 52, lk 155.

¹⁵⁴ *Ibid*, lk 139.

Eeltoodud põhjustel on vajalik, et laiendatud konfiskeerimist sisaldav seadus omaks piisavalt menetluslikke garantiisid ja õiglust puudutavad asjaolud oleksid piisava põhjalikkusega arvestatud.¹⁵⁵

Kuna laiendatud konfiskeerimise kohaldamist õigustatakse enamasti organiseeritud kuritegevusest lähtuva ohuga, siis just ka see asjaolu peaks peegelduma selle meetme kasutamisel Euroopa Liidu tasemel. Sellest tulenevalt esmakordselt kuriteo sooritanud isikud ei ole, ega peaks olema laiendatud konfiskeerimise esmased subjektid.¹⁵⁶

Professor Symeonidou-Kastanidou artikli kohaselt isegi kui organiseeritud kuritegevuse puhul on võrreldes tava kuritegudega lubatud karmimate meetmete kohaldamine, tuleb kindlustada, et nende meetmete kasutamine oleks piiratud ka üksnes vastava menetlusliigiga.¹⁵⁷ See tähendab, et kui seadusega antakse täiendav meede konkreetse kuriteoliigiga võitlemiseks, siis riik peab seda printsiipi ka väga rangelt järgima, et oleks tagatud puudutatud isikute õigused. Antud juhul, kui laiendatud konfiskeerimist on lubatud teostada ainult organiseeritud kuritegevuse puhul, siis on riigil kohustus ka tuvastada seos organiseeritud kuritegevusega.

Kehtiv seadus sätestab kaks võimalust ebaõiglase konfiskeerimise vastu. Esimesel juhul peab KarS § 83² lg 1 sättest tulenevalt kohtul olema tekkinud veendumus, et vara on saadud varasematest kuritegudest ning teisel juhul võib KarS § 83¹ lg 3 kohaselt süüteo saadud vara jätta osaliselt või täielikult konfiskeerimata, kui konfiskeerimine oleks süüteo asjaolusid või isiku olukorda arvestades ebamõistlikult koormav.

Antud juhul konfiskeerimise otsustamine ja selle ulatus taandub kohtu veendumusele, mida mõjutavad eelkõige prokuratuuri poolt esitatud tõendid. Olukorras, kus inimene on mõistetakse süüdi kuriteos, mille eest ta ilmselt on teeninud ka tulu ja kohtule esitatakse isiku varade analüüs, mis näitab üle oma võimete elamist, võib süüdistataval olla väga raske asuda kohut veenma, et varasemalt omandatud vara on omandatud legaalselt ja et see ei ole saadud varasemate kuritegude toimepanemise teel. Antud juhul on ühel pool riik oma ressursiga, kes on vastavate spetsialistidega kogunud tõendeid pikema aja vältel ja teisel pool üksikisik, kes võib-olla ka hilise kaasamise tõttu pole võimeline esitatud eeldust ümber lükkama. Seda enam, et juba

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ *Ibid*, lk 141-142.

¹⁵⁷ Symeonidou-Kastanidou, E. Towards a New Definition of Organised Crime in the European Union. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 2007, 15 (1), lk 92.

kolmanda isiku laiendatud vara konfiskeerimine võib ulatuda veel 10 aastat tagasi soetatud varale.

Teine asjaolu, et kuigi kohus peab olema veendunud, et tegemist on laiendatud konfiskeerimise objektiks oleva varaga, siis sageli lahendatakse asi kokkuleppemenetluses, mille üheks osaks on ka vara konfiskeerimise otsustus, võib vara konfiskeerimise põhjendatuse kontroll sarnaselt süü tuvastamisele jääda nõrgaks.

Nimelt kuigi kohtul tuleb ka kokkuleppemenetluses eelnevalt tuvastada, kas on aset leidnud tegu, milles süüdistatavat süüdistatakse, kas selle teo on toime pannud süüdistatav, kas see tegu on kuritegu ning millise paragrahvi, lõike ja punkti järgi karistusseadustikus tuleb see kvalifitseerida ning lahendada küsimuse ka sellest, kas süüdistatav on talle inkrimineeritud kuriteo toimepanemises süüdi¹⁵⁸, ei saa nende küsimuste lahendamine toimuda sellise põhjalikkusega, nagu üldmenetluses, sest kohus saab oma veendumuse kujundada vaid süüdistatava küsitlemise ja kriminaaltoimikus sisalduvate materjalide pinnalt¹⁵⁹. Kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud kokkuleppemenetluse reeglite järgi materiaalõiguslikku süüpehmitet järgida on kui mitte võimatu, siis vähemalt äärmiselt raske.¹⁶⁰

Kuna kokkuleppemenetluse sisuks on menetlusökonomika, siis eksisteerib võimalus, et isik annab kergema karistuse nimel vabatahtlikult ära talle kuuluva vara, ilma et oleks piisava põhjalikkusega kohtulikult kontrollitud, kas vara oleks üldse saanud olla laiendatud konfiskeerimise objektiks.

Näiteks Harju Maakohtu lahendis¹⁶¹, mille järgi isikut kahtlustati KarS § 184 lg 1 järgi narkootilise aine ebaseaduslikus käitlemises suures koguses, tunnistati isik kokkuleppemenetluses süüdi ning ühele episoodile tuginedes konfiskeeriti laiendatud konfiskeerimise korras riigi tuludesse üks sõiduauto ning üks kinnistu Viimsi vallas ja ½ Rae vallas asuvast kinnistust. Antud kohtuotsuse valguses kohus piirdub konstateeringuga, et süüdistatavad tulude legaalsel päritolu tõendanud ei ole, süüdistatavad on nii sõlmitud kokkulepetes kui ka kohtuistungil nõustunud vara konfiskeerimisega ning kohtu veendumust selles, et süüdlastele kuuluv vara pärineb kuriteost, on süvendanud asjaolu, et isiku varalise seisundi analüüsist nähtub, et süüdistataval, tema lähikondsetel ega kolmandatel isikutel selliseid

¹⁵⁸ RKKKm 3-1-1-70-12, p 9.

¹⁵⁹ RKKKo 3-1-1-79-05, p 9.

¹⁶⁰ Lõhmus, U. Kas kokkuleppemenetlus on kooskõlas karistusõiguse süüpehmittega? *Juridica* 2014, 7, lk 549

¹⁶¹ HMK 1-16-10542.

tulusid olla ei saanud. Samuti kohus nõustus konfiskeerimist puudutavalt täielikult ka äravõetud vara ja kinnistute arestimise aluseks olevate Harju Maakohtu Liivalaia kohtumaja toodud järeldustega.

Antud juhul tekib autoril põhjendatud kahtlus, kas ühe episoodi järgi tehtud järeldus on piisav, et väita, et isiku on kuritegeliku eluviisiga ja tema vara on omandatud kuritegude toimepanemisel. Kuivõrd antud juhul ei nähtu, et konfiskeerimisele oleks vastu vaieldud, vastupidi isikud on andnud selleks nõusoleku, siis kas tegemist võib olla eesmärgiga saada kergem karistus vara loovutamise hinnaga. Nimelt, kuna mõlemad kinnistud asuvad kõrge hinnatasemega piirkonnas, siis on nende väärtus kokku vähemalt 200 000 eurot, mis oleks märkimisväärne kahju isiku varalisele seisundile. Autori kahtlusi nõrga kohtuliku kontrolli üle süvendab ka asjaolu, et kohus piirdub vara laiendatud konfiskeerimisel selle tagamise aluseks olnud arestimise määrustes toodud põhjenduste nõustumisega ilma ise sellekohaste järeldusi välja tuues. Samuti on ka Riigikohus kriminaalasja uuele arutamisele saates sedastanud, et ringkonnakohus peab andma hinnangu süüdistatava sissetulekuid ja kinnistu osa ostmist kajastavatele tõenditele ning otsustama, kas nende alusel on õigustatud kinnistu laiendatud konfiskeerimine.¹⁶²

Proportsionaalsuse kontrollimisel tuleb abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks kaaluda ühelt poolt põhiõigusse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust.¹⁶³ Siinjuures tuleb kaaluda, kas see on üldistes huvides, et kuriteo toimepannud isiku vara saab üksnes eeldusele tuginedes laiendatud konfiskeerimise alusel ära võtta.

Eeltoodust tulenevalt võimaldab karistusseadustik eeldusele tuginedes teostada vara laiendatud konfiskeerimist tingimusel, et isik mõistetakse süüdi nn kataloogikuriteos ja konfiskeeritav vara kuulub toimepanijale või kolmandale isikule¹⁶⁴. Nimetatud olukorras riivatakse autori hinnangul isiku omandipõhiõigust, sest ära võidakse võtta lisaks kuriteoga omandatud varale ka vara, mis ei ole omandatud kuritegude toimepanemise tulemusena. Kuigi kuritegevusega võitlus on riiklik prioriteet, mis toimub üldistes huvides, et oleks tagatud õigushüvede¹⁶⁵ ja õiguskorra kaitse, piirab karistusseadustik valimatut konfiskeerimist. Nimelt kohtul peab olema tekkinud veendumus (KarS § 83² lg 1), et isik on saanud vara kuritegude toimepanemise tulemusena. Selle

¹⁶² RKKKo 3-1-1-82-14, p 8.2.

¹⁶³ RKPJKo 3-4-1-1-02, p 15.

¹⁶⁴ Vastavalt KarS § 83² lg-le 2 saab kolmanda isiku vara laiendatult konfiskeerida, kui see kuulub otsuse tegemise ajal kolmandale isikule ja see on omandatud täielikult või olulises osas toimepanija arvel, kingitusena või muul viisil turuhinnast oluliselt soodsamalt või kolmas isik teadis, et vara võõrandatakse talle konfiskeerimise vältimiseks.

¹⁶⁵ Sootak (2010), *supra* nota 146, lk 34. Õigushüve on inimeste sotsiaalseks kooseluks vajalik eluline hüve, seega sotsiaalne väärtus, mille kaitsmiseks tuleb rakendada riigi karistusvõimu. Õigushüve võib olla individuaalne (elu, tervis, kehaline puutumatuse) või kollektiivne (riik, avalik rahu).

aluseks on prokuratuuri poolt esitatud tõendid, siinjuures on võimalik süüdistataval endal valida aktiivne kaitse ja tõendada omandatud vara legaalset päritolu. Isikul, kelle vara konfiskeerimist taotletakse peaks olema kõige lihtsam tõendada, et see vara on omandatud legaalsete vahendite arvel. Samuti võib kohus süüteo saadud vara jätta osaliselt või täielikult konfiskeerimata, kui konfiskeerimine oleks süüteo asjaolusid või isiku olukorda arvestades ebamõistlikult koormav (KarS § 83¹ lg 3). Tuleb arvestada ka asjaolu, et konfiskeerimist puudutavad sätted on avalikustatud ehk kõigile kättesaadavaks tehtud, millega on täidetud õigusselguse põhimõte, mis tähendab, et asudes kuritegu toime panema isik võtab teadlikult riski, mille järelmina võidakse tema omanduses olev vara konfiskeerida.

Seega ka kokkuleppemenetluses on vara konfiskeerimise tulemusena kergema karistuse määramise kaudu isiku huvid kaitstud. Nimelt on Riigikohus asunud seisukohale, et kuna konfiskeerimine on materiaalses mõttes karistus, siis ei ole võimalik selle kohaldamise mõju süüdlasele hinnata üksnes eraldivõetuna. Õiglaseks ja mõistlikuks, edaspidi uut kuritegu ärahoidvaks karistuse kohaldamiseks, tuleb kohtul arvestada kõiki süüdlasele kohaldatavaid õigusjärelmeid kogumis. Karistuse mõistmisel tuleb arvestada ka muid mõjutusvahendeid, sealhulgas vara laiendatud konfiskeerimist, kuivõrd need omavad mõju karistuse eesmärkide saavutamisele ning isiku suunamisele edaspidi süütegude toimepanemisest hoidumisele.¹⁶⁶ Antud kaasuses Maakohus leidis karistuse mõistmisel, et võttes konfiskeerimise kaudu ära kuriteoga teenitud vara, on võimalik kohaldada isikule karistust alla keskmise määra. Siinjuures kokkuleppemenetlus põhineb isiku vabatahtlikkusele ehk isik koos kaitsjaga saab hinnata karistuse ja konfiskeeritava vara suhet ebaproportsionaalseks ning lahendada olukord üldmenetluses.

Käesoleva töö autor leiab eeltoodut silmas pidades, et PS §-s 32 lg 1 toodud omandipõhiõiguse riivet õigustavad põhjused on kaalukamad ning seetõttu ei ole riive eesmärgi suhtes ebaproportsionaalne ehk tegemist ei ole PS § 32 rikkumisega.

¹⁶⁶ RKKKo 3-1-1-82-14, p 11

3. Laiendatud konfiskeerimise vastavus süütuse presumptsioonile

Kriminaalõiguspoliitika aluspõhimõte on et kurjategija ei tohi saada toimepandud kuriteost kasu. Sellest tulenevalt kriminaalkorras vara konfiskeerimine peale süüdimõistvat kohtuotsust on oluline mehhanism jätta kurjategija ilma kuritegeliku käitumisega teenitud rahalisest kasust.¹⁶⁷

Karistusseadustik § 83² sätestab, et mõistes isiku süüdi kuriteos, võib kohus karistusseadustikus sätestatud juhtudel konfiskeerida osa kuriteo toimepanija varast või kogu vara, kui see kuulub otsuse tegemise ajal toimepanijale ja kui kuriteo olemus, erinevus isiku legaalse tulu ja varalise seisundi, kulude või elatustaseme vahel või muu põhjus annab aluse eeldada, et isik on saanud vara kuriteo toimepanemise tulemusena või sellise vara arvel (edaspidi kuriteoga saadud vara). Konfiskeerimist ei kohaldata varale, mille suhtes isik tõendab, et tegemist ei ole kuriteoga saadud varaga.

Nimetatud sätte alusel saab kohus isiku vara konfiskeerida tuginedes ainult ebaseadusliku päritolu eeldusele ning selle eelduse ümberlükkamise kohustuse on seadusandja pannud vara omanikule. Sellest tulenevalt on tekkinud põhjendatud kahtlus, kas selline regulatsioon vastab põhiseaduses sätestatud kriminaalmenetluse põhimõtetele, antud juhul PS §-st 22 tulenevale süütuse presumptsiooni põhimõttele ja kas selline riive on ka proportsionaalne PS § 11 kohaselt. Piirangutele mittevastamise korral võivad konfiskeerimised võtta karistusele omased mõõtmed, samas konfiskeerimisele pole mõjutusvahendina omased ei häbimärgistamise taotlus ega riiklik hukkamõist.¹⁶⁸

Riigikohus on detailidesse laskumata piirdunud tõdemusega, et ei nõustu, et kriminaaltulu laiendatud konfiskeerimise puhul oleks olemuselt tegemist karistusega. Samas kohus nõustub, et laiendatud konfiskeerimise puhul võib olla tegemist lisaks omandipõhiõiguse riivele ka põhiseaduse teiste põhimõtete riivega. Arvestades aga suurt avalikku huvi organiseeritud kuritegevuse tõkestamiseks, ei ole niisugune riive ebaproportsionaalne ega anna alust asuda seisukohale, nagu oleks kriminaaltulu konfiskeerimine põhiseadusega vastuolus.¹⁶⁹

Varasemas peatükis kirjeldatult võib isikul olla tekkinud ka vara, mis ei ole omandatud kuritegude toimepanemise tulemusena, kuid selle tõendamise kohustus on pandud isikule endale.

¹⁶⁷ Boucht, J. Civil Asset Forfeiture and the Presumption of Innocence Under Article 6 (2) ECHR. *New Journal of European Criminal Law* 2014, 5 (2), lk 222.

¹⁶⁸ Sootak, J., Parmas, A. Mootorsõiduki konfiskeerimine karistusseadustiku §-s 424 sätestatud süüteo korral. *Juridica* 2007, 10, lk 691.

¹⁶⁹ RKKKm 3-1-1-130-12, p 20.

Seega tõendamiskoormise ümber pööramisega näeb käesoleva töö autor, et sellega võidakse konfiskeerida ka legaalsel teel saadud vara ning legaalse päritolu tõendamata jätmise tulemusel toimunud konfiskeerimisega võib toimuda isiku stigmatiseerimine kuritegeliku eluviisiga isikuks ilma, et tõendatakse tema seost kuritegelike ühendustega, millega võidakse isik sisuliselt panna sundolukorda, kus ta peab vara päritolu tõendamise eesmärgil andma ütlusi iseenda või lähedaste vastu. Viimasel juhul peab isik üles tunnistama mingi ebaausa käitumise, näiteks maksudest maksmisest kõrvale hoidumisest, millega tekib nõudeõigus juriidilise isiku suhtes või siis teise kuriteo, millele ei laiene laiendatud konfiskeerimise regulatsioon ning mille vara pärinemist kuriteost oleks pidanud KarS § 83¹ järgi pidanud tõendama prokuratuur.

Põhiseaduse § 22 lg 1 kohaselt ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus, lõike 2 kohaselt keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama ning lõike 3 kohaselt kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.¹⁷⁰ Nimetatud põhiseaduslik garantii kajastub ka kriminaalmenetluse seadustikus, mille kohaselt kedagi ei käsitata kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus, keegi ei ole kohustatud kriminaalmenetluses tõendama oma süütust ning kõrvaldamata kahtlused kriminaalmenetluses tõlgendatakse kahtlustatava või süüdistatava süüdiolukus tema kasuks.¹⁷¹ EIÕK art 6 lg 2 kohaselt igauht, keda süüdistatakse kuriteos, peetakse süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud.¹⁷²

Riigikohtu hinnangul on vastavalt süüteomenetlusõiguse üldpõhimõtetele süüteoettehete puhul tõendamiskoormus riigil ning süütuse presumptsioonist tulenevalt ei pea süüdistatav enda süütust tõendama. Siiski on nii menetlusteoorias kui ka kohtupraktikas mõõndud, et teatud juhtudel esineb nn pööratud tõendamiskoormus, kus mingite asjaolude tõendamise kohustus võib lasuda ka süüdistataval. Näiteks raamatupidamiskohustuse rikkumine võib teatud juhtudel tähendada, et süüdistatav, kes tugineb teatud maksunduslikult olulistele faktidele, peab neid ise tõendama. Süüdistatav, kes väidab, et ta on teinud ettevõtlustulu saamiseks vajalikke kulutusi, peab nende kulutuste tegemist tõendama või vähemalt looma menetlejale reaalse võimaluse kulutuste tegemist usaldusväärset kontrollida.¹⁷³

¹⁷⁰ PS RT I, 15.05.2015, 2.

¹⁷¹ KrMS RT I, 31.12.2016, 46, § 7.

¹⁷² EIÕK RT II 2010, 14, 54.

¹⁷³ RKKKo 3-1-1-70-11, p 18.1.

Põhiseaduse § 22 sisaldab kolme erinevat, kuid üksteisega seotud võistleva menetluse põhimõtet, mida üldistavalt võib kokku võtta ka süütuse presumptsiooni üldmõiste alla. Laiemalt seonduvad need põhimõtted demokraatliku õigusriigi, ausa õigusemõistmise, igauhe inimväärikuse ja vabaduse ning nende kaitsega.¹⁷⁴

Süütuse presumptsiooni üldmõiste sisaldab endas järgmisi üksikõigusi ja põhimõtteid:

- 1) õigus süütuse eeldusele;
- 2) süü tõendamiskoormise asetamine riigile;
- 3) õigus vaikida;
- 4) õigus kahtluste tõlgendamisele süüdistatava kasuks ehk nn *in dubio pro reo* reegel.¹⁷⁵

Süütuse presumptsiooni ja võistleva menetluse põhimõtete järgimise, kus tõendamise koormis lasub avalikul võimul, on inimese õigus mitte olla kohustatud oma süütust tõendama süütuse presumptsiooni loogiliseks ja loomulikuks osaks. Seega võib inimene, kelle vastu süüdistused tõstatakse, valida vaikimise või muu passiivseks jäämise tee või ka võimudega koostöö. See on tema otsustada ning inimesele ei tohi selles osas mingit keelatud survet avaldada, küll aga võib talle selgitada tema erineva käitumise tagajärgi.¹⁷⁶ Kuna õigus vaikida (*nemo tenetur se ipsem accusare*) põhimõte on käsitatav kahtlustatava ja süüdistatava õigusena, mis on lahutamatult seotud süütuse presumptsiooniga, siis oma süütuse tõendamise kohustuse puudumine hõlmab ka vaikimise võimalust.

Süütuse presumptsioon on süüdistatava menetlusõiguslik kaitsevahend riigi sunnivõimu vastu, et ära hoida ekslikke süüdimõistmisi ja selle kaudu säilitada kriminaalkohtusüsteemi legitiimsus. Süütuse presumptsioon on ka poliitilise kõlbelisuse toetaja, aidates säilitada riigi ja kodanike vahelist usaldust ja respekti.¹⁷⁷

Käesoleva töö autor uurib süütuse presumptsiooni riive kooskõla PS § 22 lg-te 1, 2, 3 kontekstis lähtudes põhiseaduses sätestatud kontrolliskeemist¹⁷⁸. Vastavalt kontrolliskeemile peab olema tuvastatud põhiõigusnormi kaitseala ning riive formaalne ja materiaalne põhiseaduspärasus.

¹⁷⁴ Maruste, *supra* nota 99, lk 383.

¹⁷⁵ *Ibid.*

¹⁷⁶ *Ibid.*, lk 390.

¹⁷⁷ Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn, Juura 2014, lk 61.

¹⁷⁸ Sissejuhatus, p 10.1. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/ (20.04.2017).

3.1. Süütuse presumptsiooni kaitseala

Süütuse presumptsiooni näol on tegemist (kohtu)menetlusliku¹⁷⁹ põhiõigusega ning selle sätte sõnastuse kohaselt laieneb PS § 22 kaitseala kõigile ehk isikulise kaitsealaga on kaetud kõik füüsilised isikud ja kõik juriidilised isikud PS § 9 mõttes.

Põhiseaduse § 22 lg-st 3 tulenev enese mittesüüstamise printsiibi (*nemo tenetur se ipsum accusare*) isikuline kaitseala hõlmab kahte liiki kriminaalmenetluse ja väärteomenetluse subjekte. Esiteks füüsilisi isikuid, kelle süüteoasja menetletakse, seega nii kahtlustatavat ja süüdistatavat kriminaalmenetluses kui ka menetlusalust isikut väärteomenetluses. Just neid isikuid ei või kõnealuse põhiõiguse kohaselt sundida end süüdi tunnistama. Niivõrd, kuivõrd enese mittesüüstamise printsiip on käsitatav kahtlustatava ja süüdistatava või menetlusaluse isiku õigusena, on see lahutamatu seotud ka süütuse presumptsiooniga: oma süütuse tõendamise kohustuse puudumine peab põhimõtteliselt kahtlemata sisaldama ka vaikimise võimalust. Teiseks hõlmab enese mittesüüstamise printsiip nii kriminaalmenetluse kui ka väärteomenetluse tunnistajaid, keelates neid sundida andma tunnistusi (menetlusõiguslikult on siin õigem rääkida ütlustest) enese ja oma lähedaste vastu.¹⁸⁰

EIK praktikas ei mõelda sunni all mitte üksnes sunnivahendeid kitsalt EIÕK art 3 mõttes, vaid igasugust vahetut või vahendatud survet ülekuulatavale, mis võiks kaasa tuua enese või enda lähedase süüditunnistamise. Seega loetakse sunniks kõnealuses mõttes ka igat liiki ähvardamist näiteks rahatrahvi ja muude faktiliste või õiguslike järelmitega, sealhulgas ka kolmandate isikute suhtes, samuti ähvardamist kasutada ütluste andmisest keeldumisel vägivalda või psühhofarmakone.¹⁸¹

Samuti toimib süütuse presumptsioon kui üldise kõlbelise imperatiivina. Et kellegi avalik märgistamine milleski süüdiolevana ehk süüdlasena tähendab ka selle inimese avalikku häbimärgistamist ebamoraalsuses või õigusvastasuses, võib süütuse presumptsiooni vaadelda ka laiema kõlbelise paradigmana; seda eriti koos põhiseaduse §-s 17 sisalduva keeluga mitte teotada kellegi au ega head nime ning seonduvalt inimväärikuse kui põhiseaduse printsiibi (PS § 10) kaitsevajadusega.¹⁸² Käesoleva töö autori hinnangul läbi laiendatud konfiskeerimise võidakse

¹⁷⁹ § 22, p 4.1. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-11/ (20.04.2017).

¹⁸⁰ *Ibid*, § 22, p 30.

¹⁸¹ *Ibid*, § 22, p 32.1.

¹⁸² Maruste, *supra* nota 99, lk 386.

isikut käsitada paadunud kurjategijana ilma, et oleks tuvastatud reaalne seos varasemate kuritegudega või seos kuritegelike ühendustega.

Õigus vaikida tähendab eelkõige õigust keelduda ütluse andmisest ja küsimustele vastamisest, kaitset ülekuulamismeetodite vastu, mis sisaldavad survet või riukaid. Enese mittesüüstamise privileeg tagab kaitse sunni vastu esitada karistuse ähvardusel tõendeid enda vastu või üle anda dokumente. Enese mittesüüstamise privileeg põhineb indiviidi autonoomia ja inimväärikuse tunnustamisel ja lähtub eesmärgist ära hoida kohtuviga.¹⁸³

Süütuse presumptsiooni põhimõtte esemelise kaitseala klassikalistest piiridest tulenevalt ei tohi enne süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist:

- 1) ametlikult riigi nimel (s.t riigiametniku poolt) kuulutada kedagi kuritegu toimepannud isikuks ja mõista isiku vastavat tegevust hukka;
- 2) mõista isikule kriminaalseaduses kuriteo toimepanemise eest ettenähtud karistust või muud mõjutusvahendit;
- 3) nõuda, et isik peaks hakkama tõendama oma süütust.¹⁸⁴

Eeltoodust tulenevalt isiku suhtes, kes ei ole seaduses ettenähtud juhul ja korras kohtu poolt süüdi mõistetud, on keelatud rakendada abinõusid, millel on kriminaalkaristusega sarnane mõju ning nõuda sellelt isikult tema süütuse tõendamist. Tõendamisele kuulub süü ning see kohustus lasub pädevatel ametiasutustel, eelkõige prokuratuuril.¹⁸⁵ Kuigi PS § 22 lg 3 kaitseala ei ole üheselt defineeritav, võib kohtupraktika pinnalt öelda, et tunnistuse andmise mõiste hõlmab seejuures nii suuliste selgituste andmist kui ka dokumentide ja muude tõendite esitamist, s.o aktiivset kaasaaitamiskohustust.¹⁸⁶

Kuivõrd laiendatud konfiskeerimise üheks osaks on ka ümberpööratud tõendamiskoormis ehk riigil lasuva kahtluse korral peab isik asuma ise tõendama, et riigi poolt tehtud etteheide tema vara ebaseadusliku päritolu kohta on ebaõige, siis paratamatult riivab see tema süütuse eeldust ja riigil lasuva tõendamise kohustuse ootust. On ka E.Kergandberg märkinud, et riigi võimsa karistussüsteemiga ja selle kaudu kogu riigivõimu aparaadiga üksi silmitsi seisval isikul oleks

¹⁸³ Lõhmus, *supra* nota 175, lk 117.

¹⁸⁴ Kergandberg, E., jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud väljaanne. Tallinn, Juura 2008, lk 230-231.

¹⁸⁵ Žurina, J. Ümberpööratud tõendamiskoormise õiguspärasus ja selle kuritarvitamise võimalused kuritegeliku tulu konfiskeerimisel. Magistritöö. Tartu Ülikool 2010, lk 50.

¹⁸⁶ Õiguskantsler. Õiguskantsleri seisukoht vastuolu mittetuvastamise kohta. 6-1/120082/1304853, 2013, viide nr 1. www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_seisukoht_vastuolu_mittetuvastamine_isik_u_kaasaaitamiskohustus_ja_enese_mittesuustamise_oigus_maksumenetluses_0.pdf (20.04.217).

praktiliselt võimatu tõendada enese süü puudumist.¹⁸⁷ Enese mittesüüstamise õigus on üks meetmetest, mille abil tagatakse seda, et riigil tuleb teha pingutusi isiku süü tõendamiseks ja isiku karistamiseks väärteo- või kuriteo toimepanemise eest.¹⁸⁸

Kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimise korral lähtub kohus kuriteo olemuse, isiku legaalse sissetuleku ja varandusliku olukorra ning elatustaseme erinevuse või muu põhjuse tõttu eeldusest, et isik on saanud vara kuriteo toimepanemise tulemusena. Isik pääseb vara konfiskeerimisest, kui ta tõendab, et see on omandatud õiguspäraselt saadud vahendite arvel. Kuna seaduse järgi on konfiskeerimine võimalik süüdimõistva otsuse tegemise korral, siis sellises olukorras süütuse presumptsiooni ei kohaldata.¹⁸⁹

Kuigi käesoleva töö autor nõustub, et üldkorras ei ole süütuse presumptsioon peale süüdimõistvat kohtuotsust kohaldatav, siis situatsioonis, kus isik mõistetakse süüdi ühes kuriteo episoodis ning laiendatud konfiskeerimise korras vara analüüsi tulemusena võetakse ära tema vara ilma, et oleks tuvastatud laiendatud konfiskeerimise sisuks olev kuritegelik eluviis, siis käesoleva töö autori hinnangul riivab see süütuse presumptsiooni, sest isikule sisuliselt omistatakse kuritegelikku ühendusse kuulumine või kriminaalse käitumise teel rikastuva isiku staatus.

3.2. Riive põhiseaduslik õigustamine

Põhiõigusi piirav õigustloov akt on põhiseaduspärane, kui see on formaalselt ja materiaalselt põhiseadusega kooskõlas.¹⁹⁰ Formaalne kooskõla tähendab kinnipidamist põhiseaduse pädevus-, menetlus- ja vormieeskirjadest ehk õigusakti vastuvõtmise, kehtestamise ja avaldamise formaalsetest eeskirjadest. Materiaalne kooskõla tähendab sisulist kooskõla nii põhiseaduse vaimu kui ka sättega. Riivel peab olema põhiseaduse mõtte ja sättega kooskõlaline legitiimne põhjus ning rakendatud abinõud peavad olema proportsionaalses kooskõlas taotletava eesmärgiga.¹⁹¹

¹⁸⁷ § 22, p 5. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-11/ (20.04.2017).

¹⁸⁸ Õiguskantsler, *supra* nota 184, p 8.

¹⁸⁹ Lõhmus, *supra* nota 175, lk 74.

¹⁹⁰ RKPJKo 3-4-1-4-05, p 7.

¹⁹¹ Maruste, *supra* nota 99, lk 270.

Kuivõrd käesoleva töö autor hindas alapunktis 2.2.1 karistusseadustikus sätestatud laiendatud konfiskeerimise sätte formaalselt õiguspäraseks, siis ei pea vajalikuks alapunktis analüüsitud üle korrata.

3.2.1. Riive materiaalne põhiseaduspärasus

Materiaalne kooskõla põhiseadusega tähendab, et põhiõigust riivav õigusakt on kehtestatud põhiseadusega lubatava eesmärgi saavutamiseks ning on selle saavutamiseks proportsionaalne abinõu.¹⁹² Normi materiaalse põhiseaduspärasuse kontrolliks tuleb leida kontrollitava sättega PS § 22 kaitseala riivamise lubatavad eesmärgid ja hinnata piirangu proportsionaalsust nende eesmärkide suhtes.

PS § 22 näol on tegemist ilma seaduse reservatsioonita põhiõigusega. Seega võivad süütuse presumptsiooni kui põhiõiguse piirangu põhjustena tulla põhimõtteliselt arvesse üksnes teiste isikute põhiõigused või muud põhiseaduslikud normid, mis kaitsevad kollektiivseid ehk ühiskondlikke hüvesid.¹⁹³ Sel õigusel on reegli iseloom. See sisaldab definitiivset peandumist, mille kohaldamise vormiks on mitte kaalumine, vaid subsumptsioon. Taoliste õiguste kitsendamine on seetõttu reeglina lubamatu.¹⁹⁴

PS § 22 lõikes 3 sätestatud enese mittesüüstamise privileeg sarnaselt PS § 22 lõigetes 1-2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõttele ei sisalda seaduse reservatsiooni.¹⁹⁵ Piiriklauslita põhiõigusi võib piirata, kui piirang toetub kolmanda isiku kollideeruvale põhiõigusele või mõnele muule põhiseaduslikku järku õigusväärtusele.¹⁹⁶

Eesmärgistatud kriminaalseadusandlus¹⁹⁷, teisisõnu kriminaalpoliitika määrab, milliseid kuritegevuse vastase võitluse eesmarke millise kriminaalseadusega mil viisil saavutada. Kuritegevuse vastase võitluse all tuleb siin mõista nende vahendite saavutamist, mis on

¹⁹² RKPJKo 3-4-1-16-08, p 28.

¹⁹³ Kergandberg, E., Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Tallinn, Juura 2006, lk 55.

¹⁹⁴ Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. Juridica 2001, Eriväljaanne, lk 5-96.

¹⁹⁵ Õiguskantsler, *supra* nota 184, p 11.

¹⁹⁶ Sissejuhatus, p 8.3. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/ (20.04.2017).

¹⁹⁷ Raska, *supra* nota 17, lk 162.

jõukohased kriminaalseadusele ning kriminaalseaduse all tuleb mõista kriminaalõigust nii materiaalses kui formaalses mõttes.¹⁹⁸

Karistusõigus kujutab endast formaalselt õigusnormide kogumit, mis kehtestavad teo karistatavuse tingimused ja selle järelmid, eelkõige karistused. Sisuliselt on karistusõiguse näol tegemist sotsiaalsete normidega, mis on suunatud ühiskonna põhiväärtuste kaitsele ning süütegude ärahoidmisele ja tõkestamisele.¹⁹⁹

Õigusriikliku karistusõiguse ülesanne demokraatlikus riigis on ühiskonna kui inimeste sotsiaalse kooselu kaitse. Ühiskondliku rahukorra kaitse on karistusõiguse fundamentaalne ülesanne – kaitsta sotsiaalse kooselu aluseid, ühiskondlikke põhiväärtusi vahetult, nt inimese elu, tervist, omandit, vabadust.²⁰⁰

Eeltoodust tulenevalt käesoleva töö autori hinnangul läbi karistusõiguse riik kaitseb oma ühiskonna liikmeid, nende elu ja tervist, majanduskeskkonda ja võrdset kohtlemist ning riigi võitlus organiseeritud kuritegevusega on üks väljundeid selle tagamiseks. Sellest tulenevalt karistusseadustikus olev laiendatud konfiskeerimise regulatsioon ühe meetmena võitluses organiseeritud kuritegevusega on suunatud ühiskonna põhiväärtuste kaitsmisele ning seetõttu süütuse presumptsiooni kui põhiõiguse piirangud võivad teatud juhtudel olla ka põhjendatud.

Karistusõiguse eripära avaldub selles, et ta kasutab sanktsiooni kõige raskemate rikkumiste korral, seega ainult siis, kui see on sotsiaalsete väärtuste ja õiguskorra kaitsmiseks hädavajalik. Sanktsiooni kasutamine sekkumise vahendina tähendab seda, et karistusõigus ei reguleeri otseselt inimeste käitumist, vaid mõjutab neid karistusega. Samas tähendab sanktsiooni kohaldamine, et karistusõigusel on ülesanne mitte ainult mõjutada inimese käitumist, vaid taastada rikutud õiguskord ja õiglus.²⁰¹ Ka laiendatud konfiskeerimine muu mõjutusvahendina karistusõiguses peab mõjutama isikut mitte kuritegu toime panema ja seda eelkõige läbi maksimi, et kuritegu ei tasu ennast ära.

¹⁹⁸ Sootak, *supra* nota 11, lk 28.

¹⁹⁹ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn, Juura 2003, lk 14.

²⁰⁰ *Ibid*, lk 18.

²⁰¹ *Ibid*, lk 19.

3.2.1.1. *Süütuse presumptsiooni riive legitiimne eesmärk*

PS §-st 22 tuleneva põhiõiguse riive legitiimse eesmärgi tuvastamiseks käesoleva töö autor uuris karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskirja²⁰², millega lisati karistusseadustikku laiendatud konfiskeerimise instituut. Nimetatud analüüsi tulemused on kajastatud punktis 2.2.2, kuid lühidalt vajadus nimetatud sätte järele tulenes eesmärgist luua efektiivne meede võitlemaks organiseeritud kuritegevusega. Efektiivsuse pidi tagama tõendamiskoormise ümberpööramine, st organiseeritud kuritegevusega seotud kuritegudes süüdimõistetu peab ise tõendama, et ta on oma vara omandanud legaalsel teel, vastasel korral riik eeldab, et vara on omandatud varasemate kuritegude toimepanemise tulemusena. Ka käesoleva töö autor leiab, et laiendatud konfiskeerimine ehk vara konfiskeerimine selle kuritegeliku päritolu eeldamise ja tõendamiskoormise ümberpööramisega tagab tõhusama võitluse organiseeritud kuritegevusega.

Kriminaaltulu konfiskeerimise eesmärgiks on ära võtta ebaseaduslikult teenitud tulu, millega oleks võimalik taastada õigusrikkumiseelne olukord, mis oleks eripreventiivne. Eesmärgi üldpreventiivsus kannab endas sõnumit, et kuritegelik tulu võetakse ära ja kuritegu ei tasu end ära.²⁰³

Süütuse presumptsiooni printsiibi riive materiaalne kooskõla sõltub esmalt sellest, kas riive eesmärk on legitiimne ja seejärel kas legitiimse eesmärgi saavutamiseks toime pandud riive on proportsionaalne. Vastavalt eeltoodule, et organiseeritud kuritegevusega võitlemine toimub eelkõige üldistes huvides, siis on autori hinnangul ka piirangu kehtestamiseks legitiimne eesmärk täidetud.

3.2.1.2. *Süütuse presumptsiooni riive proportsionaalsuse kontroll*

Kuivõrd käesoleva töö autor on alapunktis 2.2.2 leidnud, et laiendatud konfiskeerimise instituut on sobiv ja vajalik vahend võitlemaks organiseeritud kuritegevusega, siis autor ei hakka analüüsitut siinkohal üle kordama, vaid piirdub vahendi mõõdukuse hindamisega.

²⁰² Eelnõu 972 SE I seletuskiri, *supra* nota 31.

²⁰³ Žurina, *supra* nota 183, lk 56.

Vahendi mõõdukuse hindamisel tuleb suhtesse seada riivatud põhiõigus ja riivet õigustavad põhjused. Kaalumise eeldab võimalikult kõigi poolt- ja vastuargumentide nimetamist ja kohtu seisukohavõttu.²⁰⁴

Vastavalt seatud hüpoteesile laiendatud konfiskeerimise instituut riivab süütuse presumptsiooni PS § 22 lg 1 ja 2 tähenduses, mille kohaselt kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus ning keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama. PS § 22 lg 3 kohaselt kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

Käesoleva töö autori hinnangul nimetatud põhiõigus võib saada riivatud olukorras, kus isik mõistetakse süüdi ühe kuriteo episoodi järgi ja selle tulemusel saab laiendatud korras tagasiulatuvalt konfiskeerida vara ilma, et oleks tuvastatud varasemad kuriteod ega seos kuritegelike ühendustega. Laiendatud konfiskeerimise aluseks on isiku kuritegelik eluviis, kuid kehtiva praktika kohaselt laiendatud konfiskeerimise teostamiseks kriminaalmenetluses ei pea tuvastama kuritegelikku eluviisi, vaid sellekohane järeldus tehakse isiku varalist olukorda hinnates. Kehtiva seaduse kohaselt laiendatud konfiskeerimiseks piisab süüdmõistvast kohtuotsusest ja varalise ebakõla tuvastamisest. Selle konfiskeerimisotsustusega hakkab riik ühe episoodi järgi süüdi mõistetud isikut käsutama ka varasemates kuritegudes süüdi olevana, kuid ilma, et oleks sellekohast süüdimõistvat kohtuotsust. Samas süütuse presumptsiooni läbiv idee on, et mitte kedagi ei tohi ilma jõustunud kohtuotsuseta käsitada kuriteos süüdi olevana.

Töö autori hinnangul on küsitav, kas vara hulga järgi tehtav konfiskeerimise otsustus on piisav, et käsitada isikut ka teistes tuvastamata kuritegudes süüdi olevana. Siinjuures on autor varasemalt kirjeldanud, et vara võib olla omandatud ka muul viisil kui kuritegude toimepanemise tulemusena. Riigi väite ümberlukkamise kohustus on samas pandud isikule endale, kes peab siis silmitsi seisma riigi võimsa karistussüsteemiga ja selle kaudu kogu riigivõimu aparaadiga²⁰⁵.

PS²⁰⁶ § 22 lg-s 3 sätestatud põhiõigus võib koosmõjus PS²⁰⁷ § 22 lg-ga 2 saada riivatud olukorras, kus isik on tõesti vara omandanud muul viisil kui ametliku sissetulekuna, eelkõige maksutulu varjamise tulemusena või ka mingi süüte toimepanemise tulemusena, kuid mis ei kuulu nn laiendatud konfiskeerimise kuritegude kataloogi. Nimelt menetletava kriminaalasja

²⁰⁴ § 11, p 3.3.1. Põhiõigused ja Vabadused. II peatükk. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ptk-2/ (20.04.2017).

²⁰⁵ *Ibid*, § 22, p 5.

²⁰⁶ PS RT I, 15.05.2015, 2.

²⁰⁷ *Ibid*.

käigus peaks isik, et pääseda kuritegeliku eluviisiga isiku staatusest või vara konfiskeerimise vältimiseks asuma vara omandamise tegelikke asjaolusid avalikustama, mille tulemusena võib kaasneda isiku jaoks muu ebasoodne tagajärg eelkõige maksuotsuse või süüteomenetluse algatamise näol.

Tõendamiskoormise ümberpööramise tulemusel tekkida võival olukorral, mille tulemusel isik süüst vabanemiseks on sunnitud ise esitama tõendid ja sealhulgas tunnistama iseenda vastu, on analoogne olukord maksumenetlusega, kus kaasaaitamiskohustusest saadav informatsioon võib olla aluseks süüteomenetluse algatamiseks.

Nimelt õiguskantsler on andnud seisukoha, et arvestades PS § 22 lg 3 sätestatud õiguse olulisust, tuleb järeldada, et kui haldusmenetluse – nt maksumenetluse – läbiviimisel on kindel alus arvata, et maksumaksjalt kaasaaitamiskohustusele viidates saadud tõendeid võidakse kasutada tema vastu väärte- või kriminaalmenetluses, peab isikul olema võimalus keelduda maksuhaldurile tõendite andmisest. Kui maksukohustuslasel ei oleks sellist võimalust, eksisteeriks oht, et PS § 22 lõikes 3 sätestatud õigus keelduda enda vastu tunnistamisest muutuks sisutühjaks: riigil oleks võimalik maksumenetluslike instrumente kasutades saada isikule süüteomenetluses karistuse määramiseks vajalikke andmeid, mida ta süüteomenetluslike vahenditega ei saaks samal viisil kätte karistusmenetluses kehtiva enese mittesüüstamise privileegi tõttu. Nii ei rakenduks põhiseadusest tulenev karistusmenetluslik garantii, mille järgi tuleb riigil tõendada isiku süü, kui ta soovib isikut väära käitumise eest karistada. Selle vastu kaitsebki maksukohustuslast MKS § 64 lg 1 p 6, võimaldades isikul õiguspäraselt piirata riigile maksumenetluse kaudu esitatavaid tõendeid, kui see tähendab tema enda ja ta lähedaste süüditunnistamist süüteo, ning sellega realiseerida PS § 22 lõikes 3 sätestatud garantiid.²⁰⁸

Riigikohus on käsitlenud küsimust sellest, millest lähtuvalt tekib isikul PS § 22 lg-s 3 ja KrMK § 51 lg-s 3 sätestatud õigus keelduda tunnistajana ütluste andmisest iseenda vastu ning jõudnud seisukohale, et selle õiguse teket ei saa lugeda ülekuulatava suvaotsuseks ja seetõttu peaks ütluste andmisest keeldumise põhjendatus olema ka põhimõtteliselt kontrollitav.²⁰⁹ Antud juhul isik töötas raamatupidajana ettevõttes, mida seostati maksukuritegudega ning see osutus piisavaks aluseks ütluste andmisest keeldumiseks, sest raamatupidajal võib olla põhjendatult alust lugeda end tema tööandja maksukuritegudega või maksualaste haldusõiguserikkumistega seotuks.

²⁰⁸ Õiguskantsler, *supra* nota 184, p 22.

²⁰⁹ RKKKo 3-1-1-25-02, p 13.

Samuti on Riigikohus märkinud, et kui maksumenetluses kaasaaitamiskohustusele tuginedes isikult nõutava tõendusteabe faktiline iseloom viitab isiku poolt toime pandud kuriteole, on isikul õigus tugineda enese mittesüüstamise privileegile isegi siis, kui kriminaalmenetlust ei ole veel alustatud.²¹⁰

Ühelt poolt on meil ümberpööratud tõendamiskoormise eesmärk ning selle võimalik efektiivsus võitluses kuritegevusega. Teiselt poolt ei tohiks tõendamiskoormise ümberpööramisega olla riivatud põhiõigused. Kuigi eksisteerib teatud eelhoiak isiku vara legaalse päritolu suhtes, mis võib põhjustada põhjendamatu ja ebaadekvaatse süülise otsuse ja karistuse mõistmise, on oluline meeles pidada, et laiendatud konfiskeerimine on õigusjärelm. Seetõttu tõendamiskoormise ümberpööramisega ei lahendata isiku süü küsimust.²¹¹ Nagu konfiskeerimine, ei näe ka laiendatud konfiskeerimine ette süüprintsipiile tuginevat karistusele sarnast meedet, vaid laiendatud konfiskeerimisel on iseseisev, karistusest eraldiseisev mittekaristuslik eesmärk.²¹² Konfiskeerimine on mõistetav mittekaristusliku sunnivahendina.²¹³ Siin tõuseb esile hoopis vajadus tagada õiguskäibes põhimõte, et õigusvastaste tegude toimepanemisest ei tohi isikule tulu tõusta, ja püüde vältida sellega käibe moonutusi.²¹⁴

Ka EIK lahendis *Phillips vs UK* leidis, et EIÕK artiklist 6 (2) tulenev süütuse presumpatsioon ei ole kohaldatav juhtumitel, mil isik kuriteod õiguspäraselt süüdi mõistetud. Antud juhul pidi süüdistatav tõendama, et tema vara on omandatud muul viisil kui narkootikumide salakaubaveoga. Kuna süüdistatav seda ei teinud, siis konfiskeeriti tema vara. Inimõiguste kohus (EIK) leidis, et kuna konfiskeerimismenetlus ei toonud kaasa uut süüdistust ega ka õigeks mõistmist, siis kohus ei saanud kaebust uurida ka selle artikli järgi.²¹⁵ Pärast süüdimõistvat otsust toimuv konfiskeerimismenetlus peab toimuma kooskõlas EIÕK artikli lõikega 6 (1).²¹⁶

Tuleb silmas pidada, et süüdimõistva otsuse tegemisega lõpeb süütuse presumptsiooni kohaldamisala. Pärast süüdimõistvat otsust toimuv konfiskeerimismenetlus peab toimuma kooskõlas EIÕK artikli 6 lõikega 1. Selles menetluses pole tõendamisstandard „väljaspool mõistlikku kahtlust“ enam nõutav. Seadus võib ette näha, et esimeses staadiumis teeb kohus tõenäosuste kaalumise teel kindlaks, et süüdistatav omandas kuritegelikul teel vara. Kohus võib

²¹⁰ RKPJKo 3-4-1-15-10, p 27.

²¹¹ Žurina, *supra* nota 183, lk 57.

²¹² Gropp, *supra* nota, lk 552.

²¹³ Koolmeister, I. Konfiskeerimine haldussunnivahendina. *Juridica* 1999, 4, lk 188.

²¹⁴ Parmas, A. Süüteo vahendi konfiskeerimise eesmärk ja õiguslik olemus ning selle põhiseaduslik õigustus. Riigikohtu üldkogu otsus asjas 3-1-1-37-07. *Juridica* 2008, 8, lk 555.

²¹⁵ EIKo 05.07.2001, 41087/98, *Phillips vs UK*.

²¹⁶ Boucht (2014), *supra* nota 163, lk 23.

seega eeldada, et vara on saadud kuritegelikul teel. Seejärel läheb tõendamiskoormis üle süüdistatavale, kes peab selgitama vara päritolu ja esitama tõendeid, et vara on saadud seaduslikul teel.²¹⁷ Kuigi antud juhul võib tekkida konflikt enda ja lähedaste mittesüüstamise põhimõttega, ka käesoleva töö autor leiab, et vara omanikust kahtlustataval või süüdistataval on legaalse vara soetamise asjaolusid tunduvalt lihtsam seletada, kui prokuratuuril ning kui ta tõesti ei soovi seda, siis saab kasutada õigust vaikida. Ei saa ka arvestamata erialases kirjanduses leiduvat seisukohta, et süütuse presumptsiooni ei riku kõik faktilised või õiguslikud eeldused, mis töötavad küll süüdistatava kahjuks, kuid mida on võimalik süüdistatava poolt ümber lükata²¹⁸.

Sarnaselt omandipõhiõiguse riivet õigustavateks argumentideks on ka süütuse presumptsiooni riivet õigustavateks argumentideks eelkõige võitlus organiseeritud kuritegevusega. Ka käesoleva töö autori hinnangul on tõendamiskoormise ümberpööramine efektiivne meede võitlemaks organiseeritud kuritegevusega. Samas on see väga intensiivne sekkumine isiku põhiõigustesse ning mida intensiivsem on põhiõiguse riive, seda kaalukamad peavad olema seda õigustavad põhjused.²¹⁹ Kuna laiendatud konfiskeerimine oma eri- ja üldpreventiivsuses aitab kaasa ühiskonna põhiväärtuste kindlustamisele – sellega riik kaitseb oma ühiskonna liikmeid, nende elu ja tervist ning aitab vältida käibemoonutusi – siis on need autori hinnangul ka piisavalt kaalukad argumentid, et õigustada teatud ulatuses põhiõiguste riivet.

Eeltoodut silmas pidades leiab käesoleva töö autor, et PS §-s 22 süütuse presumptsiooni põhimõtte riivet õigustavad põhjused on kaalukamad ning seetõttu ei ole riive eesmärgi suhtes ebaproportsionaalne. Samas autor mõnab, et kuigi laiendatud konfiskeerimine on õigusjärelm, siis juhtumitel, kui isik mõistetakse süüdi ühe episoodi järgi ilma, et oleks tuvastatud tema retsidiivsus või vahetu seos organiseeritud kuritegevusega, eelkõige kuritegelike ühendustega, ning hinnang antakse tuginedes ainult tema varalisele seisule, võib tegemist olla süütuse presumptsiooni lubamatu riivega.

Ka erialases kirjanduses esineb seisukoht, et ainult varalisele olukorrale tuginemine ei ole piisav, et kohaldada laiendatud konfiskeerimist. Nimelt, et varasema kriminaalse käitumise eeldus ei toetuks ainult konkreetse isiku iseloomu, isikupära ja elustiilile, on vaja et need oleks piisavalt tugevalt seotud isiku kuritegelikku käitumist kinnitavate faktidega (mõistet „kriminaalne eluviis“ kasutatakse üldmõistena ainult teatud grupi isikute suhtes, mitte juriidilise kriteeriumina). See et

²¹⁷ Lõhmus, *supra* nota 175, lk 74.

²¹⁸ Annus, *supra* nota 116, lk 408.

²¹⁹ RKPJKo 3-4-1-6-09, p 21.

süüdimõistetud isiku omandi suurus on ebaproportsionaalne tema seadusliku sissetulekuga ei saa olla piisav *per se*, et kohaldada tema vara konfiskeerimist, kuigi see võib olla indikaator selleks. Tuleb lähtuda nõudest, et mida suurem on tõenäosus vara konfiskeerimise otsustuseks, seda selgemad peavad olema ka varasemale kuritegelikule käitumise viitavad tõendid. Sellest tulenevalt üldine laiendatud konfiskeerimise kohaldamisala peaks olema piiratud rikkumistega, mis on sooritatud kuritegelike organisatsioonide poolt või mida sooritatakse korduvalt eesmärgiga teenida tulu.²²⁰

3.3. Autori ettepanekud põhiõiguste paremaks tagamiseks

Kuigi käesoleva töö autor jõudis järeldusele, et PS §-de 22 ja 32 riived on proportsionaalsed eesmärgi suhtes ehk lubatavad, siis teatud tingimustes esinevad ohud nende liigseks riiveks. Sellest tulenevalt käesoleva töö autor peab vajalikuks põhiõiguste paremaks kaitseks pöörata tähelepanu alltoodud asjaoludele.

Kuivõrd laiendatud konfiskeerimise vajalikkust põhjendatakse tõhusa meetmena just võitluses organiseeritud kuritegevusega, siis kaitsmaks isikut võimalikust alusetust konfiskeerimisest, tuleks kaaluda uurimisasutuste tõendamiskoormuse laiendamist. Nimelt, kui riik ütleb isiku eluviisile tuginedes, et isik on oma vara omandanud varasemate kuritegude toimepanemise teel, mis on aluseks laiendatud konfiskeerimisele, siis peaks riik ka tõendama tema kuritegeliku eluviisi. Antud juhul leiab autor, et varaanalüüsile tuginemine ei ole piisav, et isikut süüdistada varasemates kuritegudes ning seetõttu peaks laiendatud konfiskeerimise eeltingimuseks olema süüdistuse esitamine muuhulgas KarS § 255 järgi kvalifitseeritava kuriteo toimepanemises, so kuritegelikku ühendusse kuulumises. Nimetatud süüteo koosseisu asjaolude tuvastamisel tuleb alles välja isiku tegelik seos organiseeritud kuritegevusega ja sellest johtuv alus tema vara konfiskeerimiseks laiendatud korras.

Kuna paljud isikud ei kuulu kuritegelikesse ühendustesse, kuid samas omavad kriminaalset eluviisi – (raskete) kuritegude sooritamine korduvalt ainukese eesmärgiga saada majanduslikku või muud materiaalist kasu (narkootiliste ainete kauplemine, salakaubandus jne)²²¹, siis alternatiiviks kuritegelikku ühendusse kuulumisele võiks olla retsidiivsuse tuvastamise kriteerium. Mõistes isiku süüdi ühe episoodi järgi ja selle alusel eeldada kogu vara omandamist

²²⁰ Boucht (2013), *supra* nota 52, lk 142-143.

²²¹ *Ibid.*

varasemate kuritegudega, siis autori hinnangul esineb oht omandipõhiõiguse liigseks riiveks ehk riive võib osutada ebaproportsionaalseks. Samuti võib see riivata liiga intensiivselt süütuse presumptsiooni, kuna ühe episoodi järgi süüdi mõistetud isikut hakatakse käsitama ka süüdiolavana varasemalt toimepandud kuritegudes, ilma et oleks tuvastatud seos sellega. Tuleb arvestada, et süütuse presumptsioon kaitseb inimest ka avaliku häbimärgistamise eest.

Autori hinnangul võib jääda nõrgaks ka kohtulik kontroll laiendatud konfiskeerimise aluste tuvastamisel kokkuleppemenetluses. Kokkuleppemenetluses kohus küll kontrollib, kas isik on toimepannud talle süüks arvatava kuriteo ja hindab, kas isik on selles ka süüdi, kuid vara osas pigem piirdub olukorra konstateerimisega kui selle põhjendatuse kontrolliga. Sarnaselt vara arestimise tagamisele seatud eeldustele peaks ka kohus kohtuotsuse koostamisel lahkama, millest on tekkinud kohtul veendumus, et isiku omand põhineb varasematele kuritegudele. Kindlasti ei pea käesoleva töö autor otstarbekaks laiendatud konfiskeerimise instituut kokkuleppemenetluse sõlmimisel välja jätta selle menetlusökonomilistel põhjustel.

Kokkuvõte

Organiseeritud kuritegevuse esmaseks eesmärgiks on läbi kuritegeliku käitumise tulu teenimine. Seetõttu just kriminaaltulu äravõtmises nähakse reaalse vangistuse kõrval üldpreventiivse eesmärgina olulist meetet mõjutamaks isikuid kuritegusid mitte toime panema saates välja sõnumi, et kuritegevus ei tasu ära.

Kuivõrd kriminaaltulu klassikaline konfiskeerimine ei osutunud kurjategija vara ja kuriteo nõrga põhjusliku seose tõttu piisavalt edukaks, siis alates 01.02.2007.a. sisaldab karistusseadustik laiendatud konfiskeerimise instituuti. Nimetatud konfiskeerimisliigi sisuks on ümberpööratud tõendamiskoormis ehk vara leaalsete vahendite eest soetamist peab tõendama kahtlustatav, vastasel korral saab riik eeldusele tuginedes väita, et vara on soetatud varasemate kuritegudega teenitud tulu arvel. Laiendatud konfiskeerimise kohaldamise piiranguid on aastate jooksul korduvalt leevendatud ning hetkel kehtiva seaduse järgi saab seda kohaldada juhul, kui isik mõistetakse süüdi ühes nn kataloogikuriteos.

Nimetatud sätte sõnastusest tulenevalt tekkis autoril põhjendatud kahtlus, kas selline regulatsioon vastab põhiseaduses sätestatud põhimõtetele, eelkõige kas sellega riivatakse PS §-s 32 sätestatud omandipõhiõigust ja §-st 22 tulenevat süütuse presumptsiooni ning kas need riived on proportsionaalsed PS § 11 mõttes. Nimelt nimetatud sätte alusel tekib kohtul võimalus isiku vara konfiskeerida tuginedes ainult ebaseadusliku päritolu eeldusele ilma, et oleks vaja tuvastada konfiskeeritava vara vahetu seos kuritegudega. Teiseks laiendatud konfiskeerimise tulemusel saab isikut süüdiolavana käsitada ka varasemates kuritegudes ilma, et oleks need kuriteod tuvastatud ja läbinud õiglase kohtumenetluse. Kolmandaks vara ebaseadusliku eelduse ümberlukkamise kohustuse on seadusandja pannud vara omanikule, mille tulemusel isik võib olla kohustatud vara leaalse päritolu tõendamiseks andma ütlusi iseenda või lähedaste vastu ning riivab õigust vaikida.

Eeltoodust tulenevalt oli käesoleva magistritöö eesmärgiks hinnata, kas laiendatud konfiskeerimise instituut sellisel kujul nagu see kehtivas karistusseadustikus sätestatud on, vastab põhiseadusele. Selleks analüüsiti konfiskeerimise aluste kohaldamist kohtupraktikas, siseriiklikke ja rahvusvahelisi õigusakte ning õigusprintsipi ja põhiväärtusi sisaldavat erialast kirjandust.

Töö kirjutamisel lähtus autor hüpoteetilisest seisukohast, et vara laiendatud konfiskeerimine on vastuolus omandipõhiõiguse ja süütuse presumptsiooniga, kuna laiendatud konfiskeerimine

võimaldab isiku vara äravõtmist ilma, et oleks tuvastatud vahetu seos kuriteo ja vara vahel, sellega stigmatiseeritakse isik korduvkurjategijaks ning tõendamiskoormise ümberpööramine riivab isiku õigust vaikida (*nemo tenetur se ipsum accusare*).

Magistritöös toodi välja laiendatud konfiskeerimise instituudi koht karistusõiguses, määratleti karistuse ja mittekaristuslike mõjutusvahendite erinevused ja sarnasused ning käsitleti konfiskeerimise karistuslikku olemust. Laiendatud konfiskeerimise näol on tegemist riikliku sunnivahendiga, mida formaalses karistusõiguses ei peeta karistuseks. Konfiskeerimise kui mittekaristusliku mõjutusvahendi toime on tõkestuslik, olles eeskätt piiratud toimepanijalt ebaseaduslikult saadud vara äravõtmisega. Kuid olles käsitatav mittekaristusliku mõjutusvahendina, omab konfiskeerimine toime poolest siiski karistuse tunnuseid, tuginedes muu hulgas isiku süüle ja rajanedes sarnaselt karistuse mõistmisega individuaalse vastutuse põhimõttele.²²² Seetõttu saab konfiskeerimist pidada karistuseks sisuliselt ehk materiaalselt.

Samuti andis autor ülevaate laiendatud konfiskeerimise tagamiseks rakendatava vara arestimise lubatavuse alustest. Nimelt vara arestimine on sageli laiendatud konfiskeerimisele eelnev toiming tagamaks konfiskeeritava vara säilimine, kuid ka selles menetlusetapis tuleb kohtul hinnata toimingu lubatavust ja selle vastavust põhiseaduses kehtestatud piirangutele.

Analüüsid KarS § 83² õiguspärasust jõudis autor järeldusele, et laiendatud konfiskeerimise sisuks olev vara kuritegeliku päritolu eeldamine, mille tulemusena saab isiku varast ilma jätta riivab küll omandipõhiõigust kui ka süütuse presumptsiooni, kuid ei ole ebaseaduslik taotletava eesmärgi tõttu. Nimelt eeldusele tuginedes aitab kaasa võitlusele organiseeritud kuritegevusega. Sellest tulenevalt püstitatud hüpotees ei leidnud kinnitust.

Kuigi autor analüüsi tulemusena leidis, et põhiõiguste riived on proportsionaalsed, siis teatud tingimustes esinevad ohud proportsionaalsuse piiride ületamiseks. Nimelt laiendatud konfiskeerimisel tugineda ainult ühele kuriteoepisoodile ja varaanalüüsile, ei ole käesoleva töö autori hinnangul piisav, et isikut stigmatiseerida kuritegeliku eluviisiga isikuks ning selle alusel konfiskeerida isiku kogu vara. Siinkohal autor tuvastas, et isikud võivad omada ka vara, mis ei ole maksuhalduri andmetel deklareeritud, kuid samas isiku ei ole vara soetanud kuritegusid toime pannes. Samuti leidis autor, et kohtulik kontroll võib jääda nõrgaks laiendatud konfiskeerimise aluste tuvastamisel kokkuleppemenetluses, mille tõttu võib konfiskeerimise objektiks sattuda ka asjasse puutumatu vara.

²²² RKKKo 3-1-1-119-09, p 31.

Autori hinnangul on laiendatud konfiskeerimise instituudi näol tegemist väga intensiivse põhiseadusliku riivega, seetõttu peab sellekohane otsustus tuginema väga tugevatele tõenditele, mitte piirduma oletustega.

Põhiõiguste paremaks tagamiseks tegi autor ettepanku, et kui riik ütleb isiku eluviisile tuginedes, et isik on oma vara omandanud varasemate kuritegude toimepanemise teel, siis peaks riik ka tõendama isiku sellekohase elukorralduse. Autor leidis, et laiendatud konfiskeerimise eeltingimuseks peaks olema süüdistuse esitamine ka KarS § 255 järgi kvalifitseeritava kuriteo toimepanemises, so kuritegelikku ühendusse kuulumises. Alles nimetatud süüteo koosseisu asjaolude tuvastamisel tuleb välja isiku tegelik seos organiseeritud kuritegevusega ja sellest johtuv alus tema vara konfiskeerimiseks laiendatud korras.

Samas kuna kõik kurjategijad ei kuulu kuritegelikesse ühendustesse, kuid kelle elustiil on kuritegude toimepanemise teel saada majanduslikku kasu, siis alternatiivina kuritegelikke ühendusi käsitletavatele süüteo koosseisude tuvastamisele tuleks autori hinnangul tuvastada kuritegelik eluviis läbi isiku retsidiivsuse.

Kokkuleppemenetluses kohtuliku kontrolli tugevdamiseks pakkus autor välja, et sarnaselt vara arestimise tagamisele seatud eeldustele, peaks kohus ka kohtuotsuse koostamisel lahkama, millest on tekkinud kohtul veendumus, et isiku omand põhineb varasematele kuritegudele.

Kuigi käesoleva magistritööga ei leidnud autori poolt püstitatud hüpotees kinnitust, siis töö tulemusena tuvastati võimalikud põhiseaduslikud probleemid laiendatud konfiskeerimise kohaldamisel, mille avar tõlgendamine võib viia põhiõiguste ebaproportsionaalse riiveni.

Constitutionality of Extended Confiscation

Summary

The primary objective of organised crime is earning revenue by the criminal conduct. This is why seizure of criminal assets is considered an essential measure to influence people to refrain from criminality next to the real incarceration and to disseminate the message that a crime does not pay off.

As far as the causal connection between the criminal assets of the offender and the crime was weak, classical confiscation of criminal assets was not efficient enough and so § 83² of the Penal Code institutes extended confiscation since 01.02.2007. The essence of the named type of confiscation is reversed burden of proof, in which case suspect has to prove the acquisition of assets for legal resources as otherwise the state can allege based on the presumption that assets have been acquired at the expense of former criminal proceeds.

The wording of the named provision caused author's grounded suspicion whether such regulation corresponds the constitutional principles, first of all infringing § 32 of the Constitution of the Republic of Estonia – basic right of ownership and presumption of innocence as prescribed by § 22 and whether those infringements are proportional in the context of § 11 of the Constitution. In fact – the court is in the position of confiscating the person's assets according to the named provision based only on the assumption of illegal origin of the property without ascertaining the connection of the assets to be confiscated with the offences. Secondly – as the result of the extended confiscation the person may be incriminated for earlier offences without ascertaining those offences through the fair court proceedings. Thirdly – the owner of the property has the obligation to refute the assumption of criminal origin of the property, as the result of which the person may be compelled to testify against himself or herself, or against those closest to him or her, and that could infringe the right to remain silent. Based on the above, the aim of this Master's thesis is to assess whether the extended confiscation is correspondent to the Constitution as it is stipulated in the valid Penal Code.

The author proceeds from the hypothetic aspect in his work that extended confiscation conflicts the constitutional ownership right and presumption of innocence as the extended confiscation renders a possibility to seize person's assets without establishing immediate connection between

property and crime, stigmatizing a person as a recurrent criminal and reverting the burden of proof infringes person's right to remain silent (*nemo tenetur se ipsum accusare*).

This Master's Thesis is an empirical qualitative research but comparative and analytical research is used as well. The author uses different methods of defining in interpreting legislative provisions, a priori grammatical, systematic and teleological interpretations. The author originates from both domestic and international legal acts, conventions, framework agreements as well as specialised literature dealing with principles of justice and fundamental rights, articles in the periodical „Juridica“ and international scientific publications in his Master's thesis. The author also refers to adjudications of Estonian courts and European Court of Human Rights.

The author came to the conclusion through analyzing legality of § 83² of the Penal Code that the assumption of criminal origin of assets, that is the basis for extended confiscation, as the result of which the person's assets may be seized, would invade the fundamental right of ownership as well as the presumption of innocence, but is not unproportional against the sought objective. In fact, fight against organised crime is much more efficient, being supported by the assumption. Due to that the hypothesis was not established.

Although the author found as the result of the analysis that the infringements of fundamental rights are proportional, then certain circumstances provide threats for exceeding boundaries of proportionality. The author found, in fact, that it is not sufficient to ground the extended confiscation on only one episode of offence and asset analysis to stigmatize the person to have criminal way of life and due to that confiscate entire property. The author found also, that judicial control may appear to be too weak to ascertain grounds for extended confiscation in settlement proceedings, which is why extraneous assets may be objected to confiscation.

According to the author's opinion the institute of extended confiscation may be very intense infringement of fundamental rights and for that reason the pertaining judgement should rely on extremely solid evidence and not be based only on assumptions.

To ensure the protection of fundamental rights more effectively, the author proposed that if the state claims that the person acquired property through former criminal way of life, then the state should also provide evidence on such living arrangements of the person. The author found that precondition for extended confiscation should be bringing charges for committing an offence as stipulated by § 255 of the Penal Code, i. e. membership in criminal organisation. Only after establishing the necessary elements of the offence the factual connection of the person with the

organised criminality would be clear and grounds for the extended confiscation of his assets established.

However – as all offenders do not belong to criminal organisations but whose life style is to obtain economic benefit through committing offences, then the alternative to ascertaining necessary elements pertaining to criminal organisations should be the ascertainment of criminal way of life in the context of the person's recidivism, in the author's view.

The author offered, that like preconditions to the seizure of assets, in order to enhance judicial control in compromise procedure that for compiling the court order, the court should find out beforehand why the court has the opinion that the person's property derives from former crimes.

Although the hypothesis, erected by the author, has not been asserted by this Master's Thesis, then possible fundamental problems on applying extended confiscation were ascertained and broad interpretation of those may end up with the unproportional infringement of fundamental rights.

Kasutatud allikate loetelu

Teadusraamatud

1. Annus, T. Riigiõigus. Tallinn, Juura 2006.
2. Kergandberg, E., Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Tallinn, Juura 2006.
3. Kergandberg, E. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud väljaanne. Tallinn, Juura 2008.
4. Kergandberg, E., Pikamäe, P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura, Tallinn 2012.
5. Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn, Juura 2014.
6. Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn, Juura 2004.
7. Maruste, R. Põhiseadus ja selle järelevalve. Tallinn, Juura, Õigusteabe AS 1997.
8. Pärna, P. Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2004.
9. Raska, E. Kriminoloogia. Sissejuhatus ainesse. Tallinn, Juura 2002.
10. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn, Juura 2003.
11. Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn, Juura 2010.
12. Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn, Juura, Õigusteabe AS 1997.
13. Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn, Juura 2015.
14. Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn, Juura 2007.
15. Sootak, J. Varavastased süüteod. 2., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn, Juura 2009.
16. Sootak, J., Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 4., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne, Kirjastus Juura, Tallinn 2015.
17. Stessens, G. Money Laundering. A New International Law Inforcement Model. Cambridge University Press 2000.
18. Varul, P., jt. Tsiviilõiguse üldosa. Tallinn, Juura 2012.

Teadusartiklid

19. Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. Juridica 2001, Eriväljaanne, lk 5-96.
20. Boucht, J. Civil Asset Forfeiture and the Presumption of Innocence Under Article 6 (2) ECHR. New Journal of European Criminal Law 2014, 5 (2), lk 221-255.

21. Boucht, J. Extended Confiscation and the Proposed Directive on Freezing and Confiscation of Criminal Proceeds in the EU: On Striking a Balance between Efficiency, Fairness and Legal Certainty. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 2013, 21 (2), lk 127-162.
22. Elkind jt. Valikuliselt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi praktikast õiguse tõlgendamisel ja edasiarendamisel. *Juridica* 2009, 8, lk 540-554.
23. Gropp, W. Konfiskeerimine: mõjutusvahendist karistuseks? *Juridica* 2008, 8, lk 547-553.
24. Koolmeister, I. Konfiskeerimine haldussunnivahendina. *Juridica* 1999, 4, lk 188-192.
25. Levi, M., Reuter, P. *Money Laundering. Crime and Justice. The University of Chicago* 2006, 34 (1), lk 289-375.
26. Lõhmus, U. Kas kokkuleppemenetlus on kooskõlas karistusõiguse süüühimõttega. *Juridica* 2014, 7, lk 545-549.
27. McCaw, C. E. Asset Forfeiture as a Form of Punishment: A Case for Integrating Asset Forfeiture into Criminal Sentencing. *American Journal of Criminal Law* 2011, 38 (2), lk 181-220.
28. Parmas, A. Süüteovahendi konfiskeerimise eesmärk ja õiguslik olemus ning selle põhiseaduslik õigustus. Riigikohtu üldkogu otsus asjas 3-1-1-37-07. *Juridica* 2008, 8, lk 554-560.
29. Sootak, J. Karistusseaduse mõistest: omad, manulised ja lapulised. *Juridica* 2011, 1, lk 59-67.
30. Sootak, J. Karistusõiguse üldosa koht õigussüsteemis. Riigikohtu üldkogu otsus 3-1-1-88-07 ja kriminaalkolleegiumi otsus 3-1-1-32-08. *Juridica* 2008, 1, lk 338-341.
31. Sootak, J. Mida teha, kui isiku ohtlikkus on süüst suurem? Saksamaa kogemus mittekaristuslike mõjutusvahendite osas. *Juridica* 2006, 8, lk 519-529.
32. Sootak, J. Parmas, A. Mootorsõiduki konfiskeerimine karistusseadustiku §-s 424 sätestatud süüteo korral. *Juridica* 2007, 10, lk 687-694.
33. Symeonidou-Kastanidou, E. Towards a New Definition of Organised Crime in the European Union. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 2007, 15 (1), lk 83-103.
34. Tibar, I. Rahapesu kujunemisloost ja olemusest. *Juridica* 2007, 8, lk 573-583.
35. Triipan, M. Proportsionaalsuse printsiip riigi- ja haldusõiguses. *Juridica* 2001, 5, lk 305-313.

Eesti õigusaktid

36. Asjaõigusseadus¹. RT I, 25.01.2017, 4.

37. Eesti Vabariigi põhiseadus. RT I, 15.05.2015, 2.
38. Karistusseadustik¹. RT I, 31.12.2016, 14.
39. Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 31.12.2016, 46.
40. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus. RT I, 03.05.2016, 3.

EL-i ja rahvusvahelised õigusaktid

41. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union, OJ L 127, 29.4.2014.
42. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2010, 14, 54.
43. Nõukogu raamotsus 2005/212/JSK, 24. veebruar 2005, mis käsitleb kuritegevusega seotud tulu, kuriteovahendite ja omandi konfiskeerimist, OJ L 68, 15.03.2005.

Eesti kohtulahendid

44. RKPJKo III-4/1-10/94.
45. RKPJKo 3-4-1-2-96.
46. RKHKm 3-3-1-28-96.
47. RKPJKo 3-4-1-1-02.
48. RKKKo 3-1-1-25-02.
49. RKÜKo 3-2-1-59-04.
50. RKPJKo 3-4-1-4-05.
51. RKKKo 3-1-1-79-05.
52. RKÜKo 3-1-1-88-07.
53. RKPJKo 3-4-1-16-08.
54. RKPJKo 3-4-1-6-09.
55. RKÜKo 3-3-1-69-09.
56. RKÜKo 3-3-1-85-09.
57. RKKKo 3-1-1-119-09.
58. RKPJKo 3-4-1-15-10.
59. RKKKo 3-1-1-4-11.
60. RKPJKo 3-4-1-25-11.
61. RKKKo 3-1-1-70-11.
62. RKKKm 3-1-1-105-11.

63. RKKKm 3-1-1-1-12.
64. RKKKm 3-1-1-70-12.
65. RKKKm 3-1-1-130-12.
66. RKKKm 3-1-1-65-13.
67. RKKKm 3-1-1-83-13.
68. RKKKm 3-1-1-97-13.
69. RKKKm 3-1-1-126-13.
70. RKKKm 3-1-1-135-13.
71. RKKKm 3-1-1-75-14.
72. RKKKo 3-1-1-82-14.
73. RKKKm 3-1-1-52-15.
74. RKKKm 3-1-1-10-16.
75. RKKKo 3-1-1-6-16.
76. HMK 1-16-10542.

Muud kohtulahendid

77. EIKo 05.07.2001, 41087/98, *Phillips vs UK*.

Muud allikad

78. Doyle, C. Crime and Forfeiture. Congressional Research Service 2015. www.fas.org/sgp/crs/misc/97-139.pdf (15.04.2017).
79. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. www.pohiseadus.ee/ (20.04.2017).
80. Euroopa Komisjon. Kuritegevus ei tasu end ära: karmikäeline võitlus kuritegeliku tulu vastu, 2012. www.europa.eu/rapid/press-release_IP-12-235_et.htm (04.02.2017).
81. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise direktiivi ülevõtmine) eelnõu 308 SE seletuskiri.
82. Kiris, R. Vara konfiskeerimine ja arestimine. Riigikohtu praktika. Riigikohus, Tartu 2014.
83. Kohtutäituri seaduse, karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, riigi õigusabi seaduse ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 972 SE I seletuskiri.
84. Lõhmus, U. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu, Sihtasutus Iuridicum 2003.

85. Maksu- ja Tolliamet. Ümbrikupalga tekitatud kahju oli eelmisel aastal 158 miljonit eurot, 2016. www.emta.ee/et/uudised/umbrikupalga-tekitatud-kahju-oli-eelmisel-aastal-158-miljonit-eurot (19.04.2017).
86. Naylor, R. T. Follow-the-money methods in crime control policy. Toronto, York University 1999. www.ncjrs.gov/nathanson/washout.html.
87. Rahumägi, J. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 867 SE esimene lugemine. www.stenogrammid.riigikogu.ee/et/200605301000 25.03.2017.a.
88. Žurina, J. Ümberpööratud töendamiskoormise õiguspärasus ja selle kuritarvitamise võimalused kuritegeliku tulu konfiskeerimisel. Magistritöö, Tartu Ülikool 2010.
89. Truuväli, E.-J., Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, 2. väljaanne, Kirjastus Juura, Tallinn 2008.
90. Vaher, K-M. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 867 SE esimene lugemine. www.stenogrammid.riigikogu.ee/et/200605301000 (25.03.2017).
91. Õiguskantsler. Õiguskantsleri seisukoht vastuolu mittetuvastamise kohta. 6-1/120082/1304853, 2013 www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_seisukoht_vastuolu_mittetuvastamine_isiku_kaasaaitamiskohustus_ja_enese_mittesuustamise_oigus_maksumen_etluses_0.pdf (20.04.217).